

PR 216 / ex4

Lars-Marius Ulfrstad

Bostedsløshet i Norge

Kartlegging av bostedsløse i kontakt med
hjelpeapparatet

216

Prosjektrapport 1997

BYGGFORSK

Norges byggforskningsinstitutt

Lars-Marius Ulfrstad

Bostedsløshet i Norge

Kartlegging av bostedsløse i kontakt med
hjelpeapparatet

Prosjektrapport 216 – 1997

97 yj 00992

ex 4

Prosjektrapport 216
Lars-Marius Ulfrstad

Bostedsløshet i Norge

Kartlegging av bostedsløse i kontakt med
hjelpeapparatet

ISSN 0801-6461
ISBN 82-536-0571-4
200 eks. trykt av
S. E. Thoresen as
Resirkulert papir:
omslag Cyclus 200 g
innmat Fortuna 100 g

© Norges byggforskningsinstitutt 1997

Adr.: Forskningsveien 3B
Postboks 123 Blindern
0314 OSLO
Tlf.: 22 96 55 00
Faks: 22 69 94 38

Emneord:

Bostedsløse
Kartlegging
Norge
Oppholdssteder
Livsvilkår
Rusmiddelbrukere
Psykatri
Byer
Distrikter
Sammenlikninger
Andre land

Forord

Aller først vil vi rette en stor takk til alle de som har nedlagt arbeid for å besvare vår kartlegging av bostedsløse i Norge. For noen av de største institusjonene og sosialkontorene har besvarelse av spørreskjemaene forutsatt en betydelig innsats.

Videre rettes det en takk til Trude Lappegård som har hatt ansvaret for kontroll og tilrettelegging av datamaterialet, kjøringen av datafilene og utarbeidelsen av de enkelte tabeller. Hennes innsatsvilje og initiativ har betydd svært mye for prosjektet.

En rekke mennesker har vært involvert i gjennomføringen av kartleggingen. Takk til Steinar Østerby også for kontroll og tilrettelegging av datafiler, samt gode råd i den statistiske bearbeidelsen. Takk til Siri Ytrehus og Viggo Nordvik for å ha kommentert rapportutkast. Takk også til Hilde Valle som la adresser inn i datafiler og holdt styr på store registre. Takk til Kjersti Berg, Victoria Nyquist og Bent Skogen som har punchet dataene på en usedvanlig ryddig måte.

Kartleggingen av bostedsløshet i Norge er finansiert av Sosial- og helsedepartementet og Kommunal- og Arbeidsdepartementet. Ellen Jahr har vært ansvarlig for prosjektet i Sosial- og helsedepartementet. Per Åhrén har vært ansvarlig i Kommunal- og Arbeidsdepartementet.

Oslo, april 1997

Thorbjørn Hansen
Forskningssjef

Lars-Marius Ulfrstad
Prosjektleder

Innhold

SAMMENDRAG	7
1. INNLEDNING	11
2. DEFINISJON AV «BOSTEDSLØSHET»	13
2.1 HJEMLØSHET OG BOSTEDSLØSHET.....	13
2.2 BOSTEDSLØSHET SOM 'POSISJON PÅ BOLIGMARKEDET'	14
3. METODE:	16
3.1 METODE I VÅR KARTLEGGING AV BOSTEDSLØSHET.....	16
3.2 UTVALGET.....	17
3.3 KODINGEN AV DATAMATERIALET.....	18
3.4 DOBBELTRAPPORTERING.....	19
3.5 FRITAKELSER FRA TAUSHETSPLIKTSBESTEMMELSER.....	19
3.6 FEILKILDER KNYTTET TIL METODER I STUDIER AV BOSTEDSLØSHET.....	20
3.7 FEILKILDER KNYTTET TIL KARTLEGGING I TO FASER- FRAFALL.....	21
3.8 FEILKILDER KNYTTET TIL SPØRRESKJEMA.....	22
4. ANTALL BOSTEDSLØSE I NORGE.....	23
4.1 ANTALL BOSTEDSLØSE I KOMMUNENE.....	23
4.2 BEREGNET ANTALL BOSTEDSLØSE I NORGE	25
4.3 MIDLERTIDIG BOSTEDSLØSE.....	25
5. TIDLIGERE KARTLEGGINGER AV ANTALL BOSTEDSLØSE I NORGE, SVERIGE OG I EUROPA	27
5.1 TIDLIGERE KARTLEGGINGER I OSLO	27
5.2 TIDLIGERE KARTLEGGING I BERGEN, STAVANGER OG TRONDHEIM	28
5.3 HEMLÖSA I SVERIGE	28
5.4 BOSTEDSLØSHET I EU-LANDENE	29
5.5 VÅR UNDERSØKELSE SAMMENLIKNET MED TIDLIGERE UNDERSØKELSER I NORGE.....	30
5.6 BOSTEDSLØSHET I NORGE SAMMENLIKNET MED ANDRE LAND.....	31
6. OPPHOLDSSTED	33
6.1 SOSIALT NETTVERK OG OPPHOLDSSITUASJON.....	33
6.2 OFFENTLIG BOLIGTILBUD.....	34
6.3 OPPHOLDSSITUASJONEN FOR BOSTEDSLØSE I NORGE.....	37
6.4 FORSKJELLER MELLOM KOMMUNENE MHT. OPPHOLDSSTEDER I VÅR UNDERSØKELSE.....	39
7. BOSTEDSLØSE I NORGE: HVEM ER DE?.....	41
7.1 KJØNN OG ALDER.....	41
7.2 FØDELAND.....	43
7.3 LIVSSITUASJON OG OMSORG FOR BARN.....	44
8. PSYKISKE PROBLEMER.....	46
8.1 OPPVEKST OG PSYKISKE PROBLEMER BLANT BOSTEDSLØSE.....	46
8.2 PSYKISK SYKDOM OG TILGANG PÅ BOLIG.....	47
8.3 REGISTRERING AV PSYKISKE PROBLEMER I KARTLEGGINGER AV BOSTEDSLØSHET.....	48
8.4 RAPPORTERT PSYKISK SYKDOM BLANT BOSTEDSLØSE I NORGE	48
8.5 OPPHOLDSSTEDER FOR PSYKISK SYKE.....	49

9. RUSMIDDELMISBRUK	50
9.1 RUSMIDDELMISBRUK OG FORKLARINGER AV BOSTEDSLØSHET.....	50
9.2 RUSMIDDELMISBRUK BLANT BOSTEDSLØSE I NORGE.....	51
9.3 ALKOHOL OG NARKOTIKAMISBRUK I FORSKJELLIGE ALDERSGRUPPER.....	52
9.4 VARIASJONER MELLOM KOMMUNENE.....	53
10. BOSTEDSLØSHET SOM IKKE ER KNYTTET TIL RUSMIDDELMISBRUK, PSYKISKE PROBLEMER ELLER TIL INSTITUSJONSOPPHOLD	55
10.1 HVILKE BOSTEDSLØSE UTGJØR DENNE GRUPPEN?.....	55
10.2 INNVANDRERNES SITUASJON PÅ BOLIGMARKEDET.....	57
11. BY OG LAND	60
11.1 BOSTEDSLØSHET I BYER OG MINDRE KOMMUNER I NORGE.....	60
11.2 FRA LAND TIL BY?.....	61
12. BOSTEDSLØSES INNTEKTSKILDER	64
13. KORTE BESKRIVELSER AV NOEN GRUPPER BOSTEDSLØSE SAMMENLIKNET MED ALLE	66
13.1 DE YNGSTE BOSTEDSLØSE.....	66
13.2 ELDRE BOSTEDSLØSE.....	67
13.3 UTEN ORDNET OVERNATTINGSMULIGHET KOMMENDE NATT.....	68
14. ENDRINGER I BOSTEDSLØSHETEN	69
LITTERATUR:	71
VEDLEGG:	75
<i>Hvorfra rapporteres de bostedsløse?</i>	75
<i>I følgende kommuner er det ikke rapportert bostedsløse;</i>	76
<i>Antall bostedsløse i samtlige utvalgte kommuner med rapporterte bostedsløse.</i>	77
<i>"De fire største byene"</i>	78
<i>Oversikt over kommuner som oppgir å ha bostedsløse i alle kommuner i undersøkelsen etter kommunestørrelse</i>	79
<i>Andel med et ikke nordisk fødeland i kommuner det er gjort fulltelling.</i>	80
<i>Dominerende misbruk blant de bostedsløse</i>	82
<i>Fysisk sykdom blant de bostedsløse</i>	83
<i>Andelen bostedsløse som er utskrevet fra institusjon eller fengsel siste 6 måneder.</i>	83
<i>Bostedsløses utdanning</i>	84
<i>Aldersfordeling for bostedsløse samlet</i>	84
<i>Spørreskjema</i>	85

Sammendrag

Denne undersøkelsen er en kartlegging av bostedsløse i Norge i kontakt med hjelpeapparatet.

Definisjon

Som «bostedsløs» regnes her personer som ikke disponerer egen eid eller leid bolig og er henvist til tilfeldige boalternativ, samt personer som ikke har ordnet oppholdssted for kommende natt. Dette omfatter også personer som oppholder seg på institusjoner, hospits eller liknende som ikke har egen bosted ved eventuell utskrivelse og denne utskrivelsen vil finne sted om to måneder eller mindre. Som bostedsløs regnes også den som bor midlertidig hos slektninger eller venner (se neste kapittel om definisjon).

Metode

Undersøkelsen består av to kartlegginger: En kartlegging av hjelpeapparatet for bostedsløse og kartlegging av antall bostedsløse gjennom informanter i hjelpeapparatet. Det er gjort et utvalg på 96 kommuner i Norge.

Vi har henvendt oss til 919 institusjoner i disse kommunene med spørsmål om å få opplysninger om de bostedsløse de er i kontakt med eller kjenner til og vet fortsatt er bostedsløse i løpet av registreringsuken.

Institusjonene omfatter sosialkontor, politi, fengsler, rusmiddelomsorg, psykiatriske institusjoner og poliklinikker, hospits, hybelhus, campingplasser, frivillige organisasjoner, m.m.

Kartleggingen ble gjennomført i løpet av uke 49, 1996 (2. til 6. desember).

Svarprosenten i kartleggingen av hjelpeapparatet var 85%. Svarprosenten i kartleggingen av antall bostedsløse var 74%.

Fjerning av dobbeltrappering har i hovedsak vært mulig gjennom initialer og fødselsdata oppgitt på hvert spørreskjema.

På grunn av vanskeligheter knyttet til forskning på dette feltet bør resultatene av undersøkelsen ikke betraktes som absolutte tall over bostedsløshet i Norge. Vurdering av feilkilder i datamaterialet gir imidlertid grunn til å tro at de tall vi presenterer må regnes som minimumsantall.

Antall bostedsløse

På grunnlag av undersøkelsen er det beregnet et anslag på i underkant av 6200 bostedsløse i Norge.

Beregnet antall bostedsløse pr. 1000 innbyggere i Norge er på grunnlag av dette 1,5.

I Oslo har vi registrert 2523 bostedsløse, I Bergen 754 bostedsløse, i Trondheim 327 og i Stavanger 254. Beregnet antall bostedsløse pr. 1000 innbyggere i kommuner med over 40 000

innbyggere er 3,1. I kommuner med 10 000 til 39 000 innbyggere 0,63. I kommuner med mindre enn 10 000 innbyggere 0,36.

58 prosent av alle registrerte bostedsløse i vår undersøkelse finner vi i de tre største byene (Oslo, Bergen og Trondheim). Befolkningen i disse byene utgjorde i 1996 sammenlagt 19 prosent av befolkningen i Norge.

Resultatene fra vår undersøkelse er relativt sammenfallende med tall fra tidligere undersøkelser i de større byene i Norge, tross ulikheter i definisjoner og metode.

35 prosent av vårt utvalg er oppgitt å være midlertidig bostedsløse. Dette innebærer at bostedsløshetspopulasjonen har relativt stor gjennomstrømning. Vi kan imidlertid ikke på grunnlag av vårt materiale anslå hvilken andel av denne gjennomstrømningen som utgjøres av samme personer som går ut og inn av en bostedsløshetssituasjon, og hvilken andel som utgjøres av «nye» personer.

Sammenliknet med Sverige (1993) tyder vår undersøkelse på at vi har flere bostedsløse i Norge som andel av befolkningen. En undersøkelse i Sverige i 1993 som er brukt som modell for vår undersøkelse fant 1 bostedsløs pr. 1000 innbyggere. Vi finner 1,4 pr. 1000 innbyggere i Norge.

Bostedsløses oppholdssteder

Hovedsakelig oppholdsform for bostedsløse i vårt utvalg er midlertidig hos bekjente (25 prosent), på institusjon eller i fengsel (23 prosent), hospits eller lignende (18 prosent), fra dag til dag hos bekjente (9 prosent).

I tillegg finner vi mindre andel bostedsløse som oppholder seg i campingvogn eller -hytte (1 prosent). 4 prosent i vårt utvalg er uten ordnet overnattingsmulighet for kommende natt.

Det er relativt store variasjoner mellom kommunene i oppholdssteder.

Kjønn, alder, omsorgsansvar for barn og fødeland

Vi finner 76 prosent menn og 24 prosent kvinner i vårt utvalg. Bostedsløse kvinner er gjennomgående yngre enn menn. 6 prosent bostedsløse kvinner og 3 prosent menn er under 20 år.

Sammenliknet med undersøkelser i andre nordiske land finner vi i Norge en relativt lav gjennomsnittsalder for menn (37 år).

De aller fleste er enslige. 5 prosent menn og 11 prosent kvinner er i parforhold.

17 prosent kvinner og 5 prosent menn i vårt utvalg har omsorgsansvar for mindreårige barn. På grunnlag av dette er minimumsantallet barn som lever med bostedsløse foreldre i vårt utvalg beregnet til å ligge mellom 369 og 426.

44 prosent av de bostedsløse med omsorgsansvar for mindreårige barn oppholder seg midlertidig hos bekjente. 23 prosent oppholder seg på hospits. 57 prosent av de med omsorgsansvar er betegnet som midlertidig bostedsløse.

82 prosent av vårt utvalg er født i Norge. 17 prosent har fødeland utenfor Norden.

Psykiske problemer og rusmiddelbruk

Kartlegging av psykiske problemer og rusmiddelmisbruk blant bostedsløse er forbundet med mye uklarerhet fordi vurderinger av dette er gjort av ansatte i hjelpeapparatet som ikke har profesjonell kunnskap på feltet og ofte har begrenset kjennskap til den enkelte bostedsløse.

Vi finner imidlertid at 24 prosent av de bostedsløse i vårt utvalg er oppgitt å ha psykisk sykdom med behov for behandling. 52 prosent ble oppgitt å ikke ha psykisk sykdom. For hele 24 prosent mangler vi opplysning om dette.

66 prosent av de som er oppgitt å ha psykisk sykdom med behov for behandling befinner seg i oppholdsformer som ikke innebærer noen form for behandling.

Sammenlagt 61 prosent er oppgitt å misbruke rusmidler. Av dette er 30 prosent oppgitt å misbruke alkohol og 31 prosent narkotika. 19 prosent oppgis å ikke ha noe misbruk. For 20 prosent mangler vi opplysning.

Gjennomsnittsalderen for de som er oppgitt å misbruke alkohol er 44 år. For misbruk av narkotika 30 år. Vi har ikke registrert noen narkotikamisbrukere over 54 år.

Vi finner stor variasjon mellom kommunene i andel som er oppgitt å ikke misbruke rusmidler og i hvilke type misbruk som dominerer.

Ikke misbruk av rusmidler, psykiske problemer, eller opphold på institusjon

9 prosent av vårt utvalg er oppgitt å ikke misbruke rusmidler, ha psykiske problemer, eller ha vært på institusjon siste 6 måneder. 63 prosent av disse oppgis å være midlertidig bostedsløse og 94 prosent har først og fremst behov for egen leilighet.

Andelen kvinner i utvalget som helhet er 24 prosent. I denne gruppen er andelen 36 prosent. Det er 4 ganger som mange i denne gruppen som har ansvar for mindreårige barn som i utvalget som helhet.

Mest påfallende her er imidlertid den store andelen med fødeland utenom Norden. Denne andelen er i utvalget som helhet 15 prosent. I denne gruppen er andelen 55 prosent.

Inntektskilder

54 prosent av de bostedsløse i vårt utvalg mottar sosialbidrag. 19 prosent mottar pensjon. 5 prosent mottar arbeidsledighetstrygd og 1 prosent studielån.

Yngre og eldre bostedsløse, samt bostedsløse uten ordnet overnattingsmulighet

Vi har sammenliknet spesielt noen grupper bostedsløse med utvalget som helhet. Yngre bostedsløse (under 20 år) har høyere kvinneandel, flere utenomnordiske, og bor oftere på hospits.

7 prosent av de yngre bostedsløse er oppgitt å misbruke alkohol mot 30 prosent i utvalget som helhet. 29 prosent av de yngre er oppgitt å misbruke narkotika (mot 30 prosent av alle).

60 prosent av de eldre bostedsløse (over 65 år) er oppgitt å misbruke alkohol. Eldre bostedsløse oppholder seg sjeldnere hos bekjente. 60 prosent av de eldre bostedsløse har opphold i fengsel eller institusjon mot 14 prosent av utvalget som helhet.

Bostedsløse som er oppgitt å være uten ordnet overnattingsmulighet for kommende natt skiller seg i liten grad fra utvalget som helhet. Kjønnsfordelingen er omtrent lik. Det er noe forskjell i rusmiddelbruk. Noe færre er oppgitt å være fysisk eller psykisk syke.

Endringer i bostedsløsheten

Vi har ikke klare tall som kan si noe om endringer i bostedsløsheten i Norge. Sammenlikner vi yngre og eldre bostedsløse kan vi imidlertid få antydning de samme endringer som påpekes ellers i Norden.

Andelen kvinner under 20 år er større enn andelen menn under 20 år. Sammenliknet med tidligere undersøkelser i Oslo (1971) finner vi en svakere arbeidsmarkedstilknytning blant bostedsløse i vår undersøkelse. Vi har ikke tall som kan fortelle om andelen med psykiske problemer er økende.

I en sammenlikning av bostedsløshet blant yngre og eldre bostedsløse er andelen med fødeland utenfor Norden høyest blant de yngste. Blant de yngste finner vi 24 prosent innvandrere, blant de eldste 5 prosent.

Vi vil imidlertid igjen understreke at dette ikke kan si noe sikkert om endringer i bostedsløsheten. Forskjellen mellom aldersgruppene kan i større eller mindre grad også ha vært tilstede tidligere.

1. Innledning

Prosjektet 'Bostedsløshet i Norge' har som utgangspunkt et forprosjekt der hensikten var å utarbeide metoder for å studere boforhold for vanskeligstilte¹. I løpet av denne prosessen ble vi klar over mangelen på kunnskap om dagens situasjon for bostedsløse i Norge.

Boligforskningsavdelingen ved NBI har i noen år deltatt i 'Nordisk nettverk for forskning på bostedsløshet'. Gjennom dette nettverket har vi hatt anledning til å få innblikk i erfaringer fra tidligere forskning på dette feltet i de nordiske land. Vårt prosjekt er i hovedsak gjennomført etter modell av en kartlegging av bostedsløshet i Sverige i 1993.

Prosjektet 'Bostedsløshet i Norge' ble startet sommeren 1995. Rapporteringen tatt lengre tid enn planlagt. Fordi det var en forutsetning for prosjektet å kunne innhente følsomme personopplysninger om den enkelte bostedsløse, var det nødvendig å søke relativt omfattende fritakelser fra taushetspliktsbestemmelser.

Denne prosessen viste seg å ta mer enn ett år. Den siste av de nødvendige fritakelsene ble innvilget høsten 1996.

Kartleggingen av antall bostedsløse i Norge og deres livs- og oppholdssituasjon har vært gjennomført ved henvendelse til ansatte i hjelpeapparatet i et utvalg kommuner. Prosjektet omfatter derfor først en kartlegging av alle institusjoner som inngår i hjelpeapparatet, deretter en kartlegging av bostedsløshet.

Prosjektet var i første omgang planlagt som en fulltelling i alle kommuner i Norge. Kartleggingen av hjelpeapparatet ble derfor først sendt ut til alle norske kommuner. Svarprosenten her var imidlertid svært lav (34 prosent). Vi valgte derfor å omdefinere undersøkelsen til en utvalgsundersøkelse. Kartleggingen av hjelpeapparatet ble derfor på nytt sendt ut, denne gangen til et utvalg på 96 kommuner.

Kartleggingen av hjelpeapparatet ble avsluttet oktober 1996. Antall bostedsløse i Norge ble registrert første uken i desember 1996.

Svært mange av de institusjonene vi har henvendt oss til har kontaktet oss med spørsmål knyttet til undersøkelsen. Dette har gitt god anledning til å avklare eventuelle misforståelser. Samtidig er imidlertid dette også en indikasjon på at de deler av undersøkelsen som forutsetter vurdering fra ansatte i hjelpeapparatet i visse tilfeller kan være vanskelig å besvare. I de problemstillingene dette dreier seg om har vi fått høy andel «vet ikke»-svar og/eller mange skjemaer der de aktuelle spørsmålene ikke er besvart. Dette er beskrevet i rapporten under hvert enkelt tema.

I rapporten er kunnskap om bostedsløshet i Norge og andre land knyttet til hvert enkelt tema. Dette er gjort fordi vi ønsker at de enkelte resultater av undersøkelsen skal leses i lys av eksisterende kunnskap om denne problematikken. Dette er på den ene side viktig fordi bostedsløshet som et samfunnsmessig problem etter vår mening er knyttet til en rekke

¹ Ulfrstad, Lars-Marius og Thorbjørn Hansen; Om å studere boforhold for vanskeligstilte. Forprosjektrapport. NBI 1994

boligpolitiske og sosialpolitiske spørsmål. Enkle konklusjoner om årsaker til bostedsløshet bør ikke trekkes på grunnlag av dette materialet.

På den annen side er en slik lesning av rapporten viktig fordi man bør forholde seg kritisk til hva hvert enkelt tall innebærer. Bostedsløse representerer antakelig en av de vanskeligst stilte grupper i vårt samfunn. De opplysninger som fremkommer av undersøkelser som denne er med å forme hvordan vi oppfatter gruppen.

Bostedsløse, som en hvilken som helst annen gruppe i samfunnet, vil kunne beskrives på mange måter. De beskrivelser vi her har valgt, er bestemt av at vi oppfatter disse som sentrale problemstillinger knyttet til bostedsløshet, men er også begrunnet i et ønske om å kunne sammenlikne vår kartlegging med tidligere kartlegginger i Norge og i andre land.

For å forstå bostedsløshetens årsaker må denne kvalitative studien settes i sammenheng med kvalitative studier av bostedsløshet. Norges byggforskningsinstitutt er engasjert i to slike prosjekter.

I prosjektet 'Marginaliseringsprosesser og bostedsløshet' skal vi i samarbeid med Østlandforskning og Diakonhjemmets Sosialhøgskole studere hvilke prosesser forskjellige grupper bostedsløse har gjennomgått på vei mot den situasjonen de er i nå. I et annet prosjekt skal Byggforsk gjennom kvalitative og kvantitative metoder studere hjelpeapparatet for bostedsløse i våre fire største byer; Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger.

Prosjektene vil bli rapportert i løpet av 1988.

2. Definisjon av «bostedsløshet»

Vi skal her først diskutere begrepene «hjempløshet» og «bostedsløshet» og begrunne hvorfor vi i vår sammenheng har valgt å studere «bostedsløshet». Deretter vil vi vise hvordan bostedsløshet kan bestemmes som en gitt posisjon på boligmarkedet og hvordan dette er lagt til grunn for vår definisjon i kartleggingen av bostedsløshet i Norge.

2.1 Hjempløshet og bostedsløshet

I tidligere norsk forskning omkring personer som ikke disponerer noe eget sted å bo har både begrepet "hjempløshet" (Ramsøy 1973, Strumse 1993, m.fl.) og begrepet "bostedsløshet" (Selgård 1986, Oslo byråd 1993, m.fl.) vært benyttet for å beskrive dette fenomenet. I engelskspråklig litteratur er begrepet "homelessness" enerådene (Moore et.al. 1995, Wolch and Dear 1993, m.fl.).² I franskspråklig litteratur skiller det mellom «sans-abri» og «sans-logi» for å skille mellom «uten tak over hodet» («uten ly») og «uten bolig» (eks. Conseil de l'Europe 1993)

Begrepene "hjempløshet" og "bostedsløshet" har delvis vært brukt som synonymer, og delvis som differensierende begrep. En del klassiske studier av temaet betrakter folk som hjemløse ikke primært fordi de mangler et sted å sove, men fordi de levde utenfor det som oppfattes som et normalt familieliv (eks. Ramsøy 1973).

I denne kartleggingen av "bostedsløshet i Norge" ønsker vi å skille disse begrepene. Med utgangspunkt i hverdagsforståelsen av ordene oppfatter vi begrepet "hjem" å vise til psykologiske og emosjonelle forhold, samt til en bestemt typer hverdagsliv eller livsmønster. Begrepet "bolig" derimot forstår vi først og fremst som et fysisk-materielt begrep, men også som et begrep som viser til visse rettigheter (Sahlin 1993). Skillet mellom begrepene blir tydeliggjort ved at man kan telle antall *boliger* i Norge, mens det virker urimelig å telle antall *hjem*.

Det er ikke de psykologiske eller følelsesmessige konsekvenser av det å ikke disponere egen bolig vi ønsker å studere i denne sammenheng. Vi har derfor valgt å bruke betegnelsen "bostedsløshet".

Begrepet "bolig" er imidlertid bare utgangspunkt for det fenomenet som skal belyses: De fleste bostedsløse har et sted å bo. De «bor» på hospitser, hos venner eller familie, i telt, i oppganger, eller annet. Disse oppholdsstedene kan være mer eller mindre permanente, men vil av de fleste ikke bli regnet som tilfredsstillende bolig.

Normer for hva vi regner som egen tilfredsstillende bolig varierer for livsfase/livssituasjon, og det er regionale og nasjonale forskjeller. For å gi en klar bestemmelse av hva vi forstår som

²I offentlige utredninger har også betegnelsen "UFB" vært benyttet. En bostedsløs har i denne sammenheng vært betegnet som "UFB'er" - dvs. "uten fast bolig". Begrepet er imidlertid ikke egnet for forskning på temaet fordi det å være uten *fast* bolig ikke sier noe om man disponerer egen bolig eller ikke. På den ene side vil f.eks. vil pendlere kunne sies å være uten fast bolig. For det andre vil man være i økende grad uten fast bolig, jo flere boliger man disponerer.

"bostedsløshet" bør det derfor klargjøres en minstestandard for hva som er "tilfredsstillende bolig". Dette viser seg imidlertid problematisk. Det finnes ingen offentlig aksepterte minstestandarder for hva som er tilfredsstillende bolig, hverken i Norge eller internasjonalt. Dette skyldes trolig at begrepet viser til et svært stort spekter av variable:

Har f.eks. en student egen tilfredsstillende bolig når han/hun bor hos foreldrene? Har man egen tilfredsstillende bolig hvis man bor på et rom hos venner? Hva med to personer som bor på 12 kvm., eller hvis man bor på leiekontrakt med svært kort oppsigelsestid? Har man egen bolig hvis man sitter i fengsel, er på psykiatrisk institusjon eller liknende og ikke har annen bolig utenfor? Disse spørsmålene viser at spørsmålet om kriterier for «egen tilfredsstillende bolig» må ta hensyn til størrelse, disposisjonsrett, eie-/leierett, boligtype, m.m.

Videre kan det stilles spørsmål ved om en person bare er bostedsløs hvis vedkommende *ønsker* en egen bolig. Etter vår mening er dette et kriterium som kan knyttes til forskning omkring årsaker til bostedsløshet og til undersøkelser av de mer psykiske eller emosjonelle sidene ved det å ikke disponere egen bolig, men ikke til en kartlegging av bostedsløshet. Vi har valgt å benytte begrepet «bostedsløshet» nettopp fordi dette knytter an til en fysisk oppholdssituasjon og ikke til emosjonelle forhold og dermed heller ikke til den enkeltes valg.

Man skal imidlertid være klar over at hvis man tok hensyn til den enkelte bostedsløses ønsker eller manglende ønsker om egen bolig, ville dette gi en større variasjon i antallet i den gruppen man studerer. Tidligere kvalitative studier av bostedsløshet og hjemløshet i Norge indikerer at både viljen til - og ønsket om egen bolig varierer med årstid. Av naturlige grunner er det et adskillig større behov for egen bolig om vinteren enn om sommeren (eks. Espeland 1973).

Det er bred enighet i internasjonal forskning om bostedsløshet at det er umulig å gi en universell eller betingelsesløs definisjon av "bostedsløshet". Begrepet må derfor, på samme måte som f.eks. begrepet "kultur", bestemmes i tilknytning til konkrete forhold. På bakgrunn av dette har vi valgt å bestemme bostedsløshet som visse posisjoner på boligmarkedet.

2.2 Bostedsløshet som 'posisjon på boligmarkedet'

Undersøkelser av bostedsløshet i andre land tyder på at disse utgjør en heterogen gruppe som ofte betegnes av hyppige skifter av oppholdssteder. Skiftene innebærer gjerne flyttinger mellom boformer av varierende kvalitet. Med utgangspunkt i dette kan "bostedsløshet" betegnes som *en gitt posisjon på et kontinuum mellom det å disponere egen bolig og det å være uten overnattingsmuligheter for kommende natt* (Gullberg 1993, Moore et.al. 1995).

Mellom disse to ytterpunktene kan det spesifiseres konkrete posisjoner fra de som bor i egen bolig, men med lav fysisk standard eller svak disposisjonsrett; via de som bor på moteller eller hospiter, på institusjoner eller i fengsel uten egen bolig ved utskrivelsestidspunktet, til de som bor i telt, campingvogn eller -hytte, eller annet fysisk utilfredsstillende oppholdssted.

Hvilken eller hvilke "gitte posisjoner" som forstås som "bostedsløshet" på dette kontinuumet kan så bli rent pragmatisk bestemt i den enkelte undersøkelse med utgangspunkt i hensikten med denne.

En slik fremgangsmåte impliserer ikke noe om bostedsløshetens årsaker, den gir rom for å ta hensyn til regionale (og nasjonale) forskjeller, og den kan forholdes til den enkeltes fysiske oppholdssted ved undersøkelsestidspunktet (Hansen og Ulfrstad 1994; Watson og Austerberry 1986, Wolch and Dear 1993, Moore et.al. 1995, Gullberg 1993, Sahlin 1993, m.fl.).

Et kontinuum tilpasset norske forhold kan se slik ut:

1. Disponerer egen eid bolig eller med standard leiekontrakt.
2. Som (1), men med redusert fysisk standard.
3. Framleie uten kontrakt.
4. Bor som voksen i foreldrenes bolig.
5. Oppholder seg i institusjon eller fengsel uten å disponere (1) eller (2).
6. Oppholder seg midlertidig hos venner, bekjente eller slektninger.
7. Oppholder seg på hospits, pensjonat e.l. uten å disponere (1) eller (2).
8. Bor i egen eller andres campingvogn eller -hytte.
9. Oppholder seg fra dag til dag hos bekjente.
10. Uten overnattingsmulighet for kommende natt.

Hvor det settes «strek» i listen vil avhenge av den enkelte undersøkelses hensikt. I denne undersøkelsen er hensikten å gi en generell kartlegging av bostedsløshet i Norge. Derfor er alle som oppholder seg i posisjoner f.o.m. pkt. 5 og nedover i matrisen (med tilleggskriterium at de skal utskrives fra institusjonen i løpet av to måneder eller mindre) regnet som bostedsløse.

Denne kartleggingen har med utgangspunkt i matrisen satt strek under punkt 4 og definert «bostedsløshet» som følger:

«Som bostedsløs regnes i denne undersøkelsen personer som ikke disponerer egen eller leid bolig, men er henvist til tilfeldige eller midlertidige boalternativ, samt personer som ikke har noe ordnet oppholdssted for kommende natt.

Til de bostedsløse regnes således personer som bor på institusjoner, hospits el.lign. som
-ikke har noe bosted ved en eventuell utskrivelse, og
-utskrivelsen sannsynligvis vil finne sted om to måneder eller mindre.

Som bostedsløs regnes også de personer som bor *midlertidig* hos slektninger, venner eller bekjente.

Som bostedsløs regnes *ikke* den som bor i fremleid bolig eller bor varig hos pårørende eller nær slektning.»

3. Metode

Vi har kartlagt antallet bostedsløse i Norge gjennom informanter ansatt i hjelpeapparatet for bostedsløse. Vi skal i det følgende beskrive vår metode og utvalg, hvordan kodingen av datamaterialet er gjort og hvordan vi har tatt ut dobbeltrapporteringer.

3.1 Metode i vår kartlegging av bostedsløshet

Kartleggingen av bostedsløse i Norge er gjort gjennom en surveyundersøkelse blant ansatte på institusjoner som kan tenkes å ha kontakt med bostedsløse i et antall kommuner. Dette omfatter sosialkontorene, barnevern og boligkontor, fengsler og politi, psykiatriske institusjoner, institusjoner for rusmiddelmissbrukere, bolig- og oppholdstilbud (innbefattet f.eks. pensjonater og campingplasser) for bostedsløse m.m.

Utvalget består av 96 kommuner. Kommunene ble valgt etter antall innbyggere

Kartleggingen består av to undersøkelser:

- En kartlegging av alle institusjoner i utvalgskommunene som har kontakt med bostedsløse
- Kartlegging av antall bostedsløse som er i kontakt med hver enkelt institusjon

1. Kartleggingen av institusjoner som er i kontakt med bostedsløse er skaffet ved at utvalgskommunenes sosialkontor ble bedt om å oppgi adresser på alle *institusjoner som kan tenkes å ha kontakt med bostedsløse i egen kommune*. For Oslo kommunes del ble oversikten over aktuelle institusjoner samlet gjennom kontakt med en rekke etater. Oversikt over politi- og lensmannskontor ble skaffet fra Politihøgskolen i Oslo. Fengselsvesenets institusjoner ble oppgitt fra Justisdepartementet.

15 av de 96 kommunene hadde etter purringer ikke besvart denne henvendelsen. I disse ble kartleggingsundersøkelsen bare sendt til sosialkontorene.

2. Selve kartleggingen av antall bostedsløse og deres levekår ble gjennomført ved at ansatte i etatene og på institusjonene fyllte ut ett spørreskjema for hver bostedsløs de kjente til i løpet av uke 49 1996 (2. til 6. desember). Dette omfattet to kategorier bostedsløse:

- Bostedsløse de hadde kontakt med i løpet av denne uken
- Bostedsløse de har hatt kontakt med og vet- eller regner for overveiende sannsynlig fortsatt er bostedsløse

Vi sendte ut spørreskjema til 919 institusjoner/etater/organisasjoner. Svarprosenten var 74 % pr. 15.02.97.

Kartleggingen er gjennomført første uken i desember (2. til 6. desember 1996) fordi dette i følge våre opplysninger er en periode da mange bostedsløse er i kontakt med hjelpeapparatet på grunn av julen.

3.2 Utvalget

De 96 kommunene i utvalgsundersøkelsen ble behandlet på to forskjellige måter:

De 11 største kommunene i landet i 1990 ble tatt med i undersøkelsen. Dette er kommuner som ifølge Folke- og boligtellingsen 1990 hadde mer enn 40.000 innbyggere. Disse kommunene betegner vi heretter som «fulltellingskommunene». Antallet bostedsløse vi har oppgitt fra fulltellingskommunene telles direkte.

Av de øvrige norske kommuner ble hver 5. kommune trukket ut. Utvalget ble gjort på basis av folketall i Folke- og boligtellingsen 1990. Framgangsmåten sikrer en representativ spredning på kommunestørrelse. Disse kommunene kaller vi heretter «utvalgskommunene». Antallet bostedsløse vi har fått oppgitt fra utvalgskommunene er i beregningen av antall bostedsløse i Norge multiplisert med 5.

Utvalget er gjort på basis av Folke- og boligtellingsen 1990. Etter dette er flere kommuner slått sammen. Som følge av dette har Sarpsborg og Fredrikstad fått mer enn 40.000 innbyggere. Disse kommunene ville ha vært med i fulltellingen dersom undersøkelsen hadde vært basert på nyere kommunelister.

Dette påvirker imidlertid ikke i vesentlig grad beregningen av antall bostedsløse i Norge. Anslaget bygger på 100 prosent av tellingen i fulltellingskommunene og multiplisering av antallet i utvalgskommunene.

Sarpsborg kommune er ikke med i utvalget og påvirker derfor ikke beregningen av antall i Norge. Fredrikstad kommune er tatt inn i fulltellingskommune. Dette medfører en liten skjevhet i utvalget. Nøyaktig hvor stor denne er kan vanskelig beregnes statistisk, men tenderer mot en mindre underrepresentasjon av kommuner og dermed antall bostedsløse.

Større betydning enn utvalgsprosedyrene har usikkerheten som følger av at mange av de institusjoner vi har henvendt oss til, ikke har svart.

3.3 Kodingen av datamaterialet

Datamaterialet er basert på registreringer av bostedsløse på totalt 5319 svarskjemaer. Skjemaene er returnert fra institusjoner som er i kontakt med bostedsløse. Disse institusjonene kan ligge i den kommunen som bruker institusjonen eller i en annen kommune.

Vi har i spørreskjemaet opplysninger både om den bostedsløses bidragskommune og i hvilken kommune den enkelte institusjon er geografisk plassert. I en del tilfeller er det vanskelig å avgjøre om det er den ene eller den andre kommune som er den bostedsløses «tilhørighetskommune» fordi vi ikke kan slutte fra de opplysninger vi har hvor den bostedsløse ville ha oppholdt seg hvis vedkommende for øyeblikket ikke var på institusjon.

Fordi vår undersøkelse er en utvalgsundersøkelse er vi avhengig av å plassere de bostedsløse i rett kommune. Bostedsløse som ikke tilhører kommuner i vårt utvalg er tatt ut av datamaterialet. På grunn av disse forhold har vi foretatt to ulike omkodinger som har konsekvenser for hvor den bostedsløse blir registrert.

Den første omkodingen er gjort for å kunne beregne antall bostedsløse i Norge. Følgende fremgangsmåte ble fulgt her:

1. Det er gjort en fulltelling ved alle landets fengsler. I beregningen av antallet bostedsløse i Norge er derfor de bostedsløse vi har fått oppgitt fra fengsler holdt utenfor omkodingen og har blitt lagt til «oppå» beregningen av antallet.
2. Bostedsløse som er rapportert til oss fra sosialkontor (og evt. barnevern), kommunale boligkontor, uteseksjonen, hybelhus, hospits, politi-/lensmannskontor og frivillige organisasjoner er i våre data registrert bostedsløse i den kommune institusjonen befinner seg.
3. Bostedsløse rapportert til oss fra institusjoner med sentral funksjon som psykiatriske institusjoner, rusmiddelomsorg og sykehus er i våre data registrert som bostedsløse i den kommunen som er oppgitt som bidragskommune.

Den andre omkodingen er gjort for å kunne oppgi antall bostedsløse i de enkelte kommuner. I denne sammenheng ble tilsvarende ovenstående fremgangsmåte benyttet slik det er beskrevet i punkt 2 og 3. De bostedsløse rapportert til oss fra fengsler (punkt 1) ble imidlertid her i våre beregningsgrunnlag registrert som bostedsløse i bidragskommunen.

3.4 Dobbelrapportering

På hvert spørreskjema er det rubrikker for utfylling av (to av-) den bostedsløses initialer. Vi har her bedt om initialene i første fornavn og evt. siste etternavn. Videre er det rubrikker for utfylling av den bostedsløses fødselsdag (dag i måneden) og fødselsår. Vi har ikke bedt om fødselsmåned.

Disse opplysningene har i hovedsak vært tilstrekkelige til å luke ut dobbelrapporteringer. Det har imidlertid vært en del tvilstilfeller. På noen skjemaer var fødselsdata upresist utfylt og vanskelig å tolke. På et mindre antall skjemaer var hverken initialer eller fødselsdata utfylt. I disse tvilstilfellene hvert enkelt skjema blitt sjekket i forhold til flere variable.

Opplysninger om hvilken institusjon som sendte inn skjema og dennes geografiske beliggenhet er vurdert mot kjønn, fødeland, bidragskommune og andre opplysninger i spørreskjema for å få en mer presis identifikasjon av den bostedsløse.

Tross disse prosedyrene er det fortsatt en viss usikkerhet forbundet med eventuell dobbelrapportering. 6192 skjemaer ble returnert til oss. Etter sjekking av dobbelrapportering ble 743 skjemaer tatt ut av utvalget.

Ovenstående reduserte antall klientobservasjoner fra 6192 til 5449.

130 barn ble rapportert på eget skjema. Disse er tatt ut av utvalget. Denne reduserte antallet klientobservasjoner til 5319.

3.5 Fritakelser fra taushetspliktsbestemmelser

For å kunne gjennomføre prosjektet er det gitt fritakelser fra taushetspliktsbestemmelser i hht. Forvaltningslovens § 13 d.

Fritakelser er gitt gjennom følgende instanser:

- Sosial- og helsedepartementet
- Kommunal- og Arbeidsdepartementet
- Justisdepartementet
- Riksadvokatens kontor

Spørsmålet om fritakelser er behandlet i Rådet for taushetsplikt og forskning.

Forskningsetiske spørsmål knyttet til prosjektet er vurdert av Norsk Etisk Komité for Samfunnsforskning og Humaniora (NESH).

Det er gitt konsesjon fra Datatilsynet for opprettelse av personregister.

Forskerne som har vært ansvarlig for dataene fra undersøkelsen har undertegnet taushetspliktserklæring for Sosial og helsedepartementet.

3.6 Feilkilder knyttet til metoder i studier av bostedsløshet

Den vanligste fremgangsmåten i kartlegginger av bostedsløshet er henvendelse til institusjoner som på forskjellige måter utgjør hjelpeapparatet for bostedsløse. I noen tilfeller kan dette dreie seg om henvendelse bare til offentlige sosialkontor eller bo- og behandlingssteder. I andre tilfeller er også botilbud drevet av frivillige organisasjoner kontaktet. Hvor stor del av hjelpeapparatet man henvender seg til vil gi utslag i antallet.

Det ligger først og fremst praktiske hensyn til grunn for henvendelser til hjelpeapparatet. Å være bostedsløs betyr i for de fleste at man ikke er registrert på noen adresse i offentlige registre. Uten adresseoversikter er det ikke mulig å nå direkte fram til den enkelte bostedsløse. Gjennom hjelpeapparatet kan man imidlertid få oversikt over de bostedsløse de enkelte institusjoner er i kontakt med.

De færreste ville imidlertid *definert* bostedsløshet som det å være i kontakt med hjelpeapparatet. Det er derfor i de fleste studier, og også i vår, et misforhold mellom hva man forstår som bostedsløshet og metodene man benytter for å kartlegge omfanget. Problemet er imidlertid at det ikke synes mulig å finne bedre fremgangsmåter. Det er derfor rimelig å anta at det er adskillig flere reelt bostedsløse enn det undersøkelsene kommer frem til. Dette er dette som kan kalles «den skjulte bostedsløsheten».

Videre har registreringens varighet og tidspunkt betydning for det antallet man finner. Noen kartlegginger registrerer antallet bostedsløse institusjonene er i kontakt med på en gjennomsnittsdag, andre hvor mange institusjonene er i kontakt med over et år. Vårt valg av registrering i løpet av en uke er valgt fordi vi ønsket å kunne sammenligne tall fra Norge med undersøkelsen fra Sverige i 1993 (Socialstyrelsen 1993).

Registreringenes tidspunkt har betydning fordi de fleste undersøkelser viser at bostedsløshet for de fleste ikke er noe stabilt fenomen. Mange går ut og inn av en bostedsløshetssituasjon, med mer eller mindre stabile boligforhold, eller flytting fra et område til et annet innimellom (Wolch and Dear 1993, Avramov 1995).

I Nord-Europa, og spesielt i de nordiske landene, er det grunn til å anta at de bostedsløses oppholdssteder også varierer sterkt med årstid. I de kalde årstidene er det flere som oppsøker mer permanente boformer enn i sommerhalvåret (Espeland 1992).

En studie av bostedsløse i Bergen viser også at noen bostedsløse planlegger slik at de får fengselsstraff om vinteren. I fengselet er det godt og varmt - og adskillig lettere tilgang på mat enn på det er på gaten. Det gjelder da å planlegge det rette tidspunkt for en mindre kriminell handling som gir fengselsstraff som varer til våren er godt i gang, og det er mer fristende å være på gaten igjen (Op.cit.).

Disse forhold - endringene i bolig- eller oppholdssituasjon og årstidene - gjør at varigheten av registreringen kan gi variasjoner i *antallet* bostedsløse man finner frem til. Ulike definisjoner og metoder i studiet av bostedsløshet i USA har ført til variasjoner i beregnet antall fra 350.000 til 3 millioner, og til adskillig høyere tall enn dette (Wolch and Dear 1993; U.S. Department of Housing and urban Development, 1984; Hombs and Snyder, 1982)

3.7 Feilkilder knyttet til kartlegging i to faser - frafall

Kartleggingen i to faser (først kartlegging av institusjoner som er i kontakt med bostedsløse, deretter kartleggingen av bostedsløse) medfører at frafall ved den første undersøkelsen fører til frafall ved den annen.

I *kartleggingen av institusjoner som er i kontakt med bostedsløse* kan ikke være sikre på å få oppgitt alle institusjoner i de aktuelle kommunene som kan ha hatt kontakt med bostedsløse. Vi har ikke hatt muligheten til å benytte andre kilder enn sosialkontorene til å skaffe oversikt over institusjonene. Vi kan derfor ikke være sikre på om det ikke også finnes andre institusjoner i den enkelte kommune som har kontakt med bostedsløse. Vi har imidlertid ikke funnet noe alternativ til denne metoden da ingen instanser i Norge sitter med oversikt over hjelpeapparatet for bostedsløse.

Videre har vi ikke fått svar fra alle kommunene i denne første undersøkelsen. 15 kommuner besvarte ikke henvendelsen. Til disse kommunene ble kartleggingsundersøkelsen av bostedsløse kun sendt til sosialkontorene. Fra disse kommunene får vi derfor ikke svar fra andre institusjoner på selve kartleggingen av bostedsløse. Dette gjelder imidlertid i første rekke kommuner med relativt lite innbyggertall.

Vi vet at det er flere institusjoner med kontakt med bostedsløse i kommunene enn det som er med i denne undersøkelsen. Særlig gjelder dette for Oslo og de større byene. At disse ikke er med i undersøkelsen skyldes i delvis at flere kommuner mangler full oversikt over disse instansene, og delvis at det er en del institusjoner med mer tilfeldig kontakt med bostedsløse og derfor ikke ble oppgitt til oss.

I *kartleggingen av antall bostedsløse* er det 26 prosent av institusjonene vi henvendte oss til som ikke besvarte undersøkelsen.

At vi ikke har full oversikt over hjelpeapparatet i kommunene og 26 prosent frafall i kartleggingen av antall bostedsløse medfører trolig i hovedsak en underrapportering. Noe overrapportering kan imidlertid forekomme. Dette vil i så fall mest sannsynlig være knyttet til enten uklarhet om enkeltpersoner faller inn under vår definisjon av bostedsløshet eller ikke, eller registrering av personer som antas av hjelpeapparatet å være bostedsløse, men som har fått egen bolig.

Noe overrapportering kan også forekomme i forbindelse med bostedsløse som oppholder seg på hybelhus og behandlingsinstitusjoner. Av vår definisjon fremgår det at personer som oppholder seg på langtidsinstitusjoner bare skal regnes som bostedsløse hvis de skal skrives ut om to måneder eller mindre og ikke har egen bolig utenfor.

Tatt i betraktning det forhold at det er flere institusjoner i kontakt med bostedsløse enn det vi har henvendt oss til i denne undersøkelsen, og at frafallet i kartleggingen av bostedsløse er på 26 prosent, er det overveiende sannsynlig at underrapporteringen er adskillig høyere enn overrapporteringen. Hvor stor denne underrapporteringen er, har det ikke i denne sammenhengen vært mulig å beregne. *Tallene som er oppgitt i denne rapporten må derfor sees som anslag over et minimumsantall bostedsløse i kontakt med hjelpeapparatet.*

3.8 Feilkilder knyttet til spørreskjema

Spørreskjemaet om den enkelte bostedsløse ble utformet så enkelt som mulig med tanke på at vi er avhengig av opplysninger om klientene via ansatte på institusjonene. I følge konsesjon fra Datatilsynet og fritakelser fra taushetspliktsbestemmelser (se eget avsnitt) var det ikke anledning for de ansatte på institusjonene å legge frem undersøkelsen for den bostedsløse selv. Vi var derfor avhengig av de kunnskaper og formelle opplysninger man på forhånd satt inne med om de bostedsløse.

En viktig svakhet ved dette er knyttet særlig til de spørsmål der vi er avhengig av saksbehandlers vurdering av den bostedsløses psykiske og fysiske helsetilstand, samt den bostedsløses behov for bolig-/oppholdstilbud.

I spørsmålene om psykisk og fysisk helse spurte vi etter synlig psykisk og fysisk sykdom eller, hvis man hadde tilgang til dette, diagnose. Hva som er synlig sykdom, enten dette gjelder fysiske eller psykiske problemer vil derfor være opp til den enkelte saksbehandler og vil sannsynligvis være svært forskjellig vurdert.

Svaret på den enkeltes behov for bolig-/oppholdstilbud er også opp til den enkelte saksbehandlers vurdering. Saksbehandlere fra kommunens etater vil imidlertid ofte ha en rutine på å forholde seg til dette spørsmålet da de er med å beslutte hvilke tilbud kommunen skal gi den enkelte. Ansatte på andre institusjoner vil i varierende grad ha kunnskaper til å besvare dette spørsmålet.

Gjennom kodingen av data viste deg også å være visse tekniske problemer knyttet til spørreskjemaet. Spørsmålet om «Nåværende inntektskilde» (sp.m. 4) skulle vært mer nyansert. Mange respondenter har funnet svaralternativene utilfredstillende og satt mer enn ett kryss, påført ett kryss og lagt til tekst, o.a..

I spørsmålet om «Eventuelt rusmiddelbruk» burde det ha vært med en kategori for blandingsmisbruk. I rettleidingen presiserer vi spørsmålet til å gjelde *dominerende rusmiddelmisbruk*. Gjennom henvendelser og på grunnlag av besvarelsene av spørreskjema viser det seg at dette har vært vanskelig å besvare.

4. Antall bostedsløse i Norge

Vi skal i det følgende vise antall bostedsløse i noen kommuner med over 40 000 innbyggere og beregnet antall pr. 1000 innbyggere i mindre kommuner. Videre har vi beregnet antall bostedsløse i Norge på basis av vår utvalgsundersøkelse. Vi viser etter dette hvor mange som er oppgitt og være midlertidig bostedsløse og hvilken betydning dette har for antallet bostedsløse i Norge.

4.1 Antall bostedsløse i kommunene

Totalt er antallet bostedsløse kartlagt i 96 kommuner. Utvalgsdelen bestod av 84 kommuner trukket etter kommunestørrelse. Dette utgjør hver 5. kommune av den gruppen utvalget ble trukket fra.

44 kommuner oppga å ikke ha bostedsløse. 42 av disse kommunene var kommuner med færre enn 10.000 innbyggere. (For full oversikt over antall bostedsløse i de enkelte kommuner, se vedlegg.)

Fra 3 av alle kommunene i undersøkelsen har vi ikke fått tilbakemelding fra noen typer institusjoner.

Av utvalgskommuner med 10.000 til 39.000 innbyggere fikk vi registrert bostedsløse fra 14 av 16 utvalgskommuner. 2 oppga at det ikke var bostedsløse i kommunen.

I tabellen under viser vi antall bostedsløse i hver av fulltellingskommunene.

Tabell 1 Oversikt over antall bostedsløse i kommuner hvor det ble gjort fulltelling

Kommune	Antall bostedsløse
Oslo	2523*
Bergen	754
Trondheim	327
Stavanger	254
Kristiansand	186
Bærum	164
Asker	118
Drammen	108
Fredrikstad	90
Tromsø	69
Skien	50
Sandnes	29
Sum:	4672

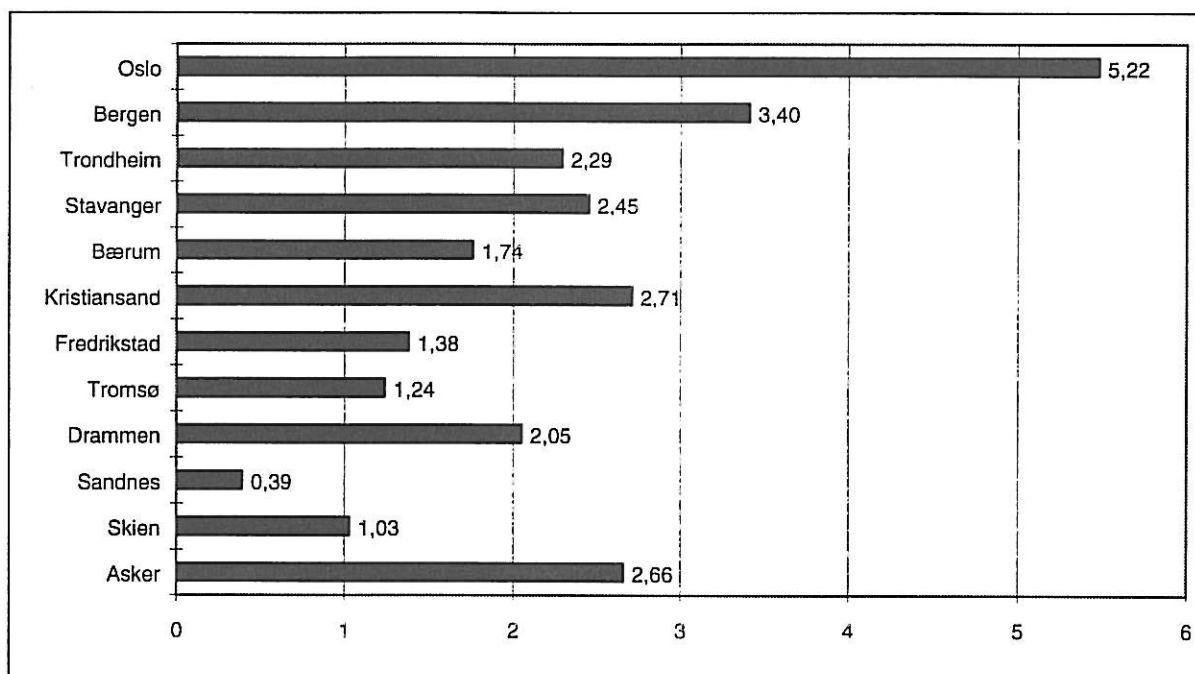
I tabellen over ser vi antall bostedsløse i de største kommunene i undersøkelsen. Beregnet gjennomsnittlig antall bostedsløse pr. 1000 innbyggere i disse kommunene er 3,1.

* Vi har i ettertid fått oppgitt ytterligere 10 bostedsløse fra Røa sosialkontor i Oslo. Disse er tatt med i denne beregningen og beregningen av antall bostedsløse i Norge, men ankom for sent til å bli tatt med i dataregistrene og beregningsgrunlaget.

Beregnet antall bostedsløse i kommuner med 10.000 til 39.000 innbyggere er 0,63. I kommuner med under 10.000 innbyggere er beregnet antall pr. 1000 innbyggere 0.36.

I tabellen under har vi sett på antall bostedsløse pr. 1000 innbyggere i hver enkelt av de største kommunene.

Figur 1 Antall bostedsløse pr. 1000 innbyggere i kommuner med over 40 000 innbyggere ordnet etter kommunistørrelse

Note: Gjennomsnitt er regnet på grunnlag av folkemengde p.r 1.1.1995 (SSB)

I tabellen over ser vi at antall pr. 1000 innbyggere i kommuner med mer enn 40 000 innbyggere varierer fra 5,22 (Oslo), til 0,39 (Sandnes).

Kommunene er i figuren satt opp etter antall innbyggere. Det er ingen klar tendens til at bostedsløse som andel av befolkningen varierer med kommunistørrelse.

4.2 Beregnet antall bostedsløse i Norge

I 12 større kommuner ble det gjort fulltelling.

Regnestykket for beregningen av antall bostedsløse i Norge er satt opp ved å summere antallet vi har fått oppgitt fra fengsler og fulltellingskommuner. Til dette er antallet oppgitt fra utvalgskommunene ganget (x) med 5 lagt til (se avsnitt om koding av datamaterialet).

På grunnlag av dette er følgende beregning gjort:

Fengsler		201
Fulltellingskommuner		4.544
Utvalgs kommuner x 5	(285x5)	1.400
Beregnet antall bostedsløse i Norge		6.145

Ut fra dette er beregnet antall bostedsløse pr. 1000 innbyggere i Norge 1,4.

Beregningen tar ikke hensyn til frafall eller andre feilkilder knyttet til undersøkelsen fordi det ikke kan gis noen god statistisk beregning av konsekvensen av disse. Som nevnt i beskrivelsen av metode tenderer feilkildene i hovedsak mot en underrapportering.

Vår beregning av antall bostedsløse er dermed heller lavere enn i overkant av antall bostedsløse i kontakt med hjelpeapparatet i Norge.

I tillegg til de bostedsløse som er i kontakt med hjelpeapparatet må vi regne med at det er flere som er bostedsløse i kortere eller lengre tid, men som greier seg uten støtte fra det offentlige eller fra frivillige organisasjoner. Dette kan dreie seg om personer som oppholder seg hos venner og bekjente, i okkuperte hus, eller tilfeldige opphold på varierende steder.

4.3 Midlertidig bostedsløse

I tabellen under viser vi andelen vi har fått oppgitt som midlertidig bostedsløse. Spørsmålet var i spørreskjemaet formulert som følger: «*Er bostedsløshetens årsak midlertidig i påvente av ny bolig?*» (Se vedlegg). I følge ansatte i hjelpeapparatet er altså bostedsløshetens årsak for disse at de venter på egen bolig.

Tabell 2. Midlertidig bostedsløse. Prosent (N=5319)

	Prosent
Midlertidig bostedsløs	35
Ikke midlertidig bostedsløs	51
Vet ikke	11
Mangler opplysning	4
Sum	101

Som vi ser av tabellen på forrige side er 35 prosent av vårt utvalg rapportert å være midlertidig bostedsløse.

Dette er en relativt høy andel. Man skal imidlertid være klar over at dette *ikke* innebærer at antallet bostedsløse vil være lavere en periode etter undersøkelsen. Vi viser i denne kartleggingen antall bostedsløse i løpet av en uke. Hvis vi ser bort fra variasjoner som følge av årstider og endringer i sosial- og boligtilbud vil denne uken være representativ for en hvilken som helst annen uke.

Tar vi dette i betraktning vil det til en hver tid kunne være like mange som er midlertidig bostedsløse. Jo flere midlertidig bostedsløse vi finner i løpet av en uke, jo flere personer vil kunne være i en bostedsløshetssituasjon i løpet av ett år. Dette gir imidlertid ikke grunnlag for noen statistisk beregning fordi vi ikke vet hvor lenge den midlertidige bostedsløsheten varer, og heller ikke i hvilken grad enkeltpersoner vil være midlertidig bostedsløse gjentatte ganger.

Videre er det 51 prosent som er *ikke* er oppgitt å være midlertidig bostedsløse. Det bør imidlertid ikke på grunnlag av disse tallene trekkes konklusjoner fra ikke være oppgitt som midlertidig bostedsløs til at dette dreier seg om «varig bostedsløse» i den forstand at disse har små sjanser til å oppnå egen bolig eller at bostedsløsheten er av lengre varighet. Tallene gir ikke grunnlag for en slik slutning.

Man skal merke seg i denne sammenhengen at for hele 11 prosent av utvalget er svaralternativet «vet ikke» benyttet, og for 3 prosent mangler vi opplysning.

5. Tidligere kartlegginger av antall bostedsløse i Norge, Sverige og i Europa

Vi skal i det følgende gjengi noen resultater av tidligere kartlegginger av bostedsløshet. Vi vil imidlertid understreke at forskjellige definisjoner, registreringsperioder, samt forskjeller i metode og undersøkelsestidspunkter (sommer/vinter) vil gi vesentlige utslag på antallene som stipuleres. Resultatene fra disse undersøkelsene kan derfor ikke direkte sammenliknes. Tallene må forstås som indikasjoner på antallet bostedsløse i de kategoriene som fremgår av de enkelte definisjoner.

5.1 Tidligere kartlegginger i Oslo

- I Oslo kommunes langtidsbudsjett 1972 til 1976 finner vi en av de grundigste utredninger som er gjort på dette feltet. Utredningen baserer seg på undersøkelser gjort av Per Sundby og Odd Ramsøy. Datamaterialet er fremskaffet ved at man henvendte seg til verne- og tilsynshjem, til husvillherberger, klinikker og kurhjem, privatpleie, fyllearrest og fengsler, samt hjelpeapparatet for uteliggere. Disse ble bedt om å oppgi hvor mange hjemløse de hadde kontakt med eller som bodde hos dem pr. 01.02. 1970.

«Hjemløs» defineres i utredningen som «...[den gruppen] som tidligere gikk under betegnelsen løsgjengere, d.v.s. stort sett enslige, uten bolig, med ustabile arbeidsforhold i alderen 20 år og over».

Utredningen anslår ca. 2700 hjemløse i Oslo i februar 1970. Av disse var 2500 menn og 200 kvinner.

- Selgård (1986) registrerte i 1986 antallet bostedsløse i Oslo kommune i løpet av en 4 ½ - måneders-periode og fant 1946 personer. Registreringene ble foretatt ved henvendelse til sosialkontoret, kontoret for eldreomsorg, rehabiliteringskontoret og ungdomskontoret, og alle disse kontorenes underavdelinger. Rapporten gjengir ingen definisjon av bostedsløshet, men påpeker at alle opplysninger er basert på saksbehandlerens vurderinger.
- Oslo kommune, Byrådsavdeling for arbeid og sosiale tjenester har gjort flere anslag på antall bostedsløse i Oslo. Anslagene er gjort ved henvendelser til sosialkontorene der hvert enkelt kontor bes oppgi hvor mange bostedsløse de kjenner til.

I byrådssak 53/93: «Arbeidet med bostedsløse - kommunens bruk av hospits og andre botilbud» anslås antallet innen kommunen til å være ca. 1100.

I et tilsvarende anslag fra 1995 får kommunen oppgitt 1114 bostedsløse fra sosialkontorene og beregner antallet totalt til å være ca. 2000 (Blinge 1995).

Til disse anslagene er det å bemerke at det er vanskelig å kartlegge omfanget av bostedsløshet bare ved å henvende seg til sosialkontorene på grunn av flere forhold. For det første viser vår kartlegging av bostedsløshet at sosialkontorene bare kjenner til en begrenset

andel av det totale antall. I vår undersøkelse fikk vi oppgitt 56 prosent av de registrerte bostedsløse fra sosialkontorene.

For det andre er arbeidsbelastningen ved sosialkontor generelt, og spesielt i Oslo, så stor at det er knyttet store problemer til å gjennomføre en kartlegging ved grundig gjennomgang av alle aktuelle saksmapper (egne opplysninger fra sosialkontorene). En «dobbeltsjekking» gjennom henvendelser til institusjonene sosialkontorene henviser til synes derfor nødvendig.

5.2 Tidligere kartlegging i Bergen, Stavanger og Trondheim

- HEMIL-senteret i Bergen kartla i 1991 antallet bostedsløse i Bergen og fant 709 bostedsløse (Strumse 1991). «Bostedsløs» er her definert som en person som i løpet av en fem-månedersperiode er registrert som boende på hospits/herberge, hotell/pensjonat, midlertidig hos andre, eller mangler bosted i Bergen kommunes sosialregnskapsregister³. Antallet er en oppsummering av alle personer registrert i disse boformene i perioden mai til september 1991.
- I Stavanger ble antallet bostedsløse i 1993 anslått til 270 personer (Jørgensen 1993). I Trondheim i 1990 til 300 (Svendsen og Hordvik 1990). Begge undersøkelsene var basert på opplysninger fra sosialkontorene.

5.3 Hemlösa i Sverige

Våren 1993 gjennomførte Socialstyrelsen i Sverige en landsomfattende kartlegging av 'hemlösa' («Hemlösa i Sverige - en kartlegging», Socialstyrelsen 1993). Denne undersøkelsen er benyttet som modell for vår kartlegging av bostedsløshet i Norge. Delvis er dette for å få et sammenlikningsgrunnlag, delvis er det fordi undersøkelsen bygger på en tidligere utprøvet metode.

«Hemlösa» ble i undersøkelsen «Hemlösa i Sverige» definert som:

«Som hemlösa räknas i denne undersökning personer som saknar egen eller förhyrd bostad ock som inte bor i något stadigvarande inneboendeförhållande samt är hänvisade till tillfälliga boendalternativ eller är uteliggare. Till de hemlösa räknas således personer som bor på institutioner eller härbergen ock som inte har någon bostad ordnad vid en eventuell utskrivning.

Till de hemlösa räknas också personer som tillfälligt bor hos kompisar eller bekanta.

Däremot räknas inte personer som hyr i andra hand, eller som bor inneboende hos någon anhörig eller nära släkting.»

Kartleggingen registrerte bostedsløse siste uken i mars 1993 og henvendte seg til alle typer institusjoner og alle sosialkontor i alle svenske kommuner (fulltelling) som kunne tenkes å ha kontakt med bostedsløse. Adressene fantes samlet i «Socialstyrelsens Plus-system». Totalt henvendte man seg til 1510 institusjoner.

³ Bergen kommunes sosialklientregnskap registrerer alle personer som får støtte etter Lov om sosial omsorg, bl.a. bostedsløse i Bergen kommune.

Undersøkelsen beregnet antallet bostedsløse i Sverige til 9903 personer. 83% av disse var menn, 17% kvinner.

5.4 Bostedsløshet i EU-landene

The European Federation of National Organizations working with the Homeless (FEANTSA) har siden 1991 ledet The European Observatory on Homelessness. 'The observatory' har som oppgave å analysere bostedsløsheten i EU-landene. I publikasjonen «Homelessness in the European Union» (Avramov 1995) gis det anslag over antallet bostedsløse i EU-landene.

Tabell 3 Anslag over antall bostedsløse i de enkelte EU-landene. Kilde FEANTSA (Avramov 1995, s. 92)

Land	Nasjonale tall*			Stipulert av FEANTSA	
	På kartleggingsdagen	Antall p.r. 1.000 innbyggere ⁴ /dag	I løpet av ett år	I løpet av ett år	Antall p.r. 1.000 innbygger /år
Belgia	4 000	0,39	5 500		
Tyskland	490 700	6,34	876 450		
Danmark	2 947	0,57	4 000		
Spania	8 000	0,20	11 000	160 000	4,09
Frankrike	250 000	4,36	346 000		
Hellas	5 500	0,53	7 700	67 000	6,5
Irland	2 667	0,75	3 700		
Italia	56 000	0,98	78 000	150 000	2,63
Luxemburg	194	0,51	200		
Nederland	7 000	0,46	12 000		
Portugal	3 000	0,30	4 000	100 000	10,14
UK	283 000	4,86	460 000		

Tallene i de to første radene er delvis basert på nasjonale kartlegginger av bostedsløshet der dette er tilgjengelig. Der dette ikke er tilgjengelig er tallene stipulert av FEANTSA.

Raden lengst til høyre viser tall stipulert av FEANTSA som avviker fra nasjonale tall. Disse har vi tatt med for å illustrere hvordan forskjellige definisjoner av «bostedsløshet» gir forskjellig antall.

Spania, Hellas, Italia og Portugal opererer alle med snevrere definisjoner enn det som er vanlig i de fleste nasjonale undersøkelser. I følge FEANTSA er minst 145 000 mennesker i ekstrem bolignød i Spania, 60 000 mennesker bor i telt, containere eller campingvogner i Hellas, 70 000 i ekstrem fattigdom og bolignød i Italia og 90 000 bor i rønner i Portugal (Avramov 1995a, s. 93).

* Årstall for de enkelte nasjonale undersøkelser: Belgia ('93), Tyskland ('94), Danmark ('92), Spania ('91), Frankrike ('93), Hellas ('93), Irland ('93), Italia ('94), Luxemburg ('94), Nederland ('94), Portugal ('93), UK ('93)

⁴ Gjennomsnittet er regnet på bakgrunn av Folkemengde i 1993 (Data fra Statistisk årbok)

I den nasjonale undersøkelsen i Spania inkluderes bl.a. ikke personer som oppholder seg på hospits. FEANTSA's anslag for Spania baserer seg bl.a. på en kartlegging som viser at det gjennomsnittlige årlige antall klienter på hospits i Spania ligger på 43 000 (Ibid., s84).

Også Hellas operer med svært lavt antall bostedsløse i offentlige anslag. Dette reflekteres i hjelpeapparatets kapasitet. I Aten utgjør det offentlige tilbud av oppholdssteder for bostedsløse 45 senger. Maksimal oppholdstid er tre måneder. Andre undersøkelser anslår at 2 500 bostedsløse i Aten oppholder seg på hospitser o.l. drevet av frivillige organisasjoner, 2 000 personer har ingen ordnet overnattingsmulighet for kommende natt, og i tillegg bor minst 1 000 personer i pensjonater og liknende uten å disponere egen bolig (Sapounakis 1994).

FEANTSA anslår at...

- 1,1 mill. mennesker henvender seg på en gjennomsnittsdag til offentlige og private institusjoner for bostedsløse i EU-landene samlet
- 2,7 mill. mennesker sirkulerer årlig mellom offentlige og private institusjoner og det marginale, private leiemarked
- 15 mill. mennesker i EU-landene levde i 1995 i en ekstremt vanskelig boligsituasjon

(Avramov 1995b)

5.5 Vår undersøkelse sammenliknet med tidligere undersøkelser i Norge

Oslo

Undersøkelsen i Oslo i 1971 (Oslo kommune 1972) fant som vi så ca. 2700 bostedsløse i Oslo. Dette er nesten samme antall bostedsløse som vi har registrert i Oslo i vår undersøkelse - 2523. Definisjonen av bostedsløshet i de to undersøkelsene er forskjellige, men metodene er relativt like - begge har henvendt seg til flest mulig institusjoner med kontakt med bostedsløse.

Det er imidlertid to viktige forskjeller i metodene. For det første: Mens undersøkelsen i Oslo i 1971 registrerte hvor mange bostedsløse disse institusjonene var i kontakt med *i løpet av en dag* har vi registrert hvor mange man er i kontakt med *i løpet av en uke*.

For det annet henvendte undersøkelsen i 1971 seg bare til institusjoner med bolig-/oppholdstilbud for bostedsløse, mens vi gjennom henvendelse til bydelenes sosialkontor også har registrert en større andel som oppholder seg hos bekjente, samt bostedsløse uten ordnet overnattingsmulighet. I vår undersøkelse har vi i tillegg registrert bostedsløse i fengsler.

Begge metodeforskjellene skulle tilsi at vi i vår undersøkelse registrerte en større andel av de bostedsløse enn undersøkelsen i 1971. Selv om direkte sammenlikninger ikke er mulig kan dette *antydde* at antallet bostedsløse i Oslo har gått ned siden 1971.

Andre tidligere undersøkelser i Oslo finner lavere tall enn disse kartleggingene. Grunnen til at kartleggingen i Oslo i 1995 (Blinge 1995) anslår et lavere antall er trolig at man bare

henvendte seg til sosialkontorene og supplerte med et anslag basert på belegg på tilbud for bostedsløse i Oslo.

Bergen, Trondheim og Stavanger

Kartleggingen i Bergen i 1991 (Strumse 1991) registrerte 709 bostedsløse. Vi har registrert 754 bostedsløse i Bergen. Kartleggingen i Bergen i 1991 hadde en registreringsperiode på 5 måneder til forskjell fra vår registrering i løpet av en uke. At tallene i de to undersøkelsene tross dette er såpass like skyldes trolig den lange registreringsperioden oppveier at man bare har innhentet tall fra sosialtjenesten og ikke fra andre institusjoner.

Også de tidligere kartleggingene i Stavanger og Trondheim har funnet tall som ligger nær våre, tross forskjeller i metode. Svendsen og Hordvik registrerte 300 i Trondheim i 1993, vi har registrert 327. Jørgensen (1993) registrerte 270 i Stavanger. Vi har registrert 254.

En mere inngående analyse av metoder og definisjoner i tidligere undersøkelser i norske byer vil kunne legges til grunn for mer presise anslag av endringer i antall bostedsløse. Dette har imidlertid ikke vært mulig i denne sammenheng.

5.6 Bostedsløshet i Norge sammenliknet med andre land

Undersøkelsen av «Hemløshet i Sverige» (Socialstyrelsen 1993) gir oss relativt gode muligheter til sammenlikning mellom Norge og Sverige. Den vesentligste forskjellen i definisjon av bostedsløshet i de to undersøkelsene ligger i vår begrensning av at bare de som skal utskrives i løpet av to måneder eller mindre fra institusjoner skal registreres som bostedsløse. Denne begrensningen var ikke med i den svenske undersøkelsen.

Metodene i vår undersøkelse og i Sverige i 1993 er like med hensyn til henvendelse til institusjoner. Den skiller seg fra vår ved at den var en fulltellingsundersøkelse i alle svenske kommuner mens vi har gjort en utvalgsundersøkelse.

Undersøkelsen registrerte 9093 bostedsløse. Kartleggingen Folketall i Sverige i 1993 var 8,7 mill. innbyggere⁵. Dette gir ca. 1 bostedsløs pr. 1000 innbyggere i Sverige i 1993.

Sammenliknet med dette finner vi 1,4 bostedsløse pr. 1000 innbyggere i Norge, altså en relativt stor forskjell i andel av befolkningen.

Det er vanskelig å gi noen klare tolkninger av hva denne forskjellen betyr. Det er et tidsrom på 3 til 4 år som skiller de to undersøkelsene. Vi vet ikke om en kartlegging i Sverige i dag ville finne en høyere andel av befolkningen.

Undersøkelsen i Sverige henvendte seg til totalt 1510 instanser/institusjoner i alle svenske kommuner. Vi har henvendt oss til 919 instanser/institusjoner bare i våre utvalgskommuner. Forutsatt at ikke hjelpeapparatet i Sverige generelt består av større sentralinstitusjoner enn i Norge, vil noe av forskjellen i de to undersøkelsene kunne forklares av at vi har henvendt oss til relativt sett flere institusjoner.

⁵ Statistiska Sentralbyrån, Folketall i riket 1993

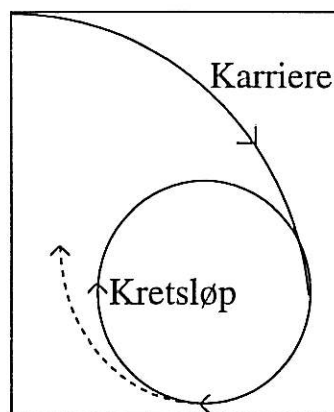
Tross disse forskjellene er det et lite antall bostedsløse i Sverige og Norge sammenliknet med en del andre Europeiske land. I registreringen av bostedsløshet *i løpet av en dag* finner man en andel i befolkningen pr. 1000 innbyggere i UK på 4,86, i Tyskland 6,34 og i Frankrike 4,36 (tabell 3, s. 29).

6. Oppholdssted

Svært mange mennesker kan oppleve midlertidige boligproblemer, økonomiske vanskeligheter, psykiske kriser eller annet uten at de blir bostedsløse. Selv i land med høyt antall bostedsløse er bostedsløshet en av de mest ytterliggående former sosial marginalisering.

Som nevnt under kapitlet om definisjonen av bostedsløshet er det slik at de aller fleste bostedsløse har et sted å «bo». De oppholder seg på hospitser, hos venner og bekjente, på institusjoner, eller annet. Ingen av disse stedene er imidlertid noe vi kan kalle «bolig».

Kartlegginger viser at de fleste som blir bostedsløse går gjennom en suksessiv bostedsløshetskarriere med stadig svakere stilling på boligmarkedet. De fleste har gjennomgått en serie endringer i bosituasjon fra å disponere egen, trygg bolig, via stadig svakere stabilitet og trygghet til man ender med oppholdssted på hospits eller på gaten (Soshin, Paliavin og Westerfelt 1990). Som regel er imidlertid ikke dette noe endepunkt. Sahlin (1996) finner gjennom å studere en gruppe bostedsløse i Sverige over ti år en klar tendens til at personer som hadde havnet i en bostedsløshetsituasjon endte i «en hektisk sirkulasjon mellom og innen de lavere bosfærene»:

«[Denne sirkulasjonen] ...innebærer ingen typisk bevegelse oppover 'boligtrappen', men kan like gjerne bestå i en rekke flyttinger frem og tilbake mellom f.eks. gruppeboliger, treningsleiligheter eller ulike bosteder med samme type spesialkontrakt» (Sahlin 1996, s. 240).

Vi skal i det følgende se på betydningen av sosialt nettverk og offentlig for den bostedsløses oppholdssituasjon, samt boligsituasjonen for bostedsløse i Norge i dag.

6.1 Sosialt nettverk og oppholdssituasjon

En nasjonal undersøkelse av bostedsløshet i USA viste at 68 % av de som på undersøkelsestidspunktet bodde på hospits eller på gaten, tidligere hadde bodd midlertidig hos familie eller bekjente (Cohen and Sokolovski 1989). En undersøkelse av bostedsløse rusmiddelbrukere i Bergen i 1993 viste at mer enn halvparten av de bostedsløse oppgav "midlertidig hos andre" som bosituasjon (Strumse 1993).

Hvorfor mistet den bostedsløse etter egen mening muligheten til å bo hos venner og bekjente? Det kan være både et økonomisk og sosialt grunnlag for dette. Undersøkelser I USA viser at botetthet (ant. personer pr. boligareal) blant venner og familie har betydning for muligheten til å bo midlertidig hos andre (Baer 1986). Vi skal ikke utelukke at nettverkets boligsituasjon og evt. generelle ressursituasjon påvirker den bostedsløses mulighet til midlertidig opphold. Mye tyder imidlertid på at selve kontakten med nettverket - eller mangelen på dette - er av avgjørende betydning.

Odd Ramsøy påpeker i en studie fra 70-tallet at de fleste bostedsløse bare har kontakt med andre som også går 'på livet', og at gruppens kontakt med 'det etablerte samfunn' innskrenker

seg til møter med representanter for offentlige myndigheter (Ramsøy 1971). Dette peker i retning av at personer som har vært bostedsløse over lengre tid etterhvert mister et sosialt nettverk av mennesker som disponerer egen bolig og dermed har mulighet til å gi midlertidig opphold til den bostedsløse.

En kartlegging i USA av to grupper økonomisk vanskeligstilte, en gruppe som disponerer egen bolig, og en gruppe bostedsløse; hadde de bostedsløse et markert svakere sosialt nettverk enn de med egen bolig. De hadde færre venner de kunne be om hjelp og de hadde mindre kontakt med familie (Wolch and Dear 1993).

Tap av det vi her kaller "sosialt nettverk" innebærer ikke nødvendigvis at man er avskåret fra alle sosiale relasjoner. Bostedsløse har sosiale relasjoner f.eks. blant andre bostedsløse. Disse relasjonene har imidlertid ikke ressurser til å hjelpe med bosted eller på andre måter bistå (Sahlin 1993).

6.2 Offentlig boligtilbud

Kommunene i Norge har et lite antall boliger som de leier ut til særlig vanskeligstilte husholdninger. Studier viser at det er svært vanskelig å oppnå en av disse boligene (Hansen og Åhrén 1991). Et kriterium for tildeling av kommunal utleiebolig som ofte benyttes overfor bostedsløse er "dokumentert boevne". Dette innebærer at en person eller en familie må skaffe seg en attest på at en mestrer de plikter som er knyttet til et boforhold - betale husleien, vaske trappen, ikke forstyrre naboen, m.v. Hansen og Åhrén påpeker at hjelpeapparatet i mange tilfeller begrunner bostedsløsheten med «manglende boevne» (Ibid.).

En studie i Sverige finner at det formelle kravet for å få tildelt bolig på «spesialkontrakt» er at man ikke har evnen til å opprettholde egen bolig, men at dette i praksis utgjør et hinder for en slik tildeling. At personen «inte klarade eget boende» ble eksplisitt brukt som argument for å avvise personer fra sosialtjenestens boliger (Sahlin 1996).

Juhila (1992) betegner to måter å tenke på og snakke om bostedsløse: I «håpløshetens diskurs» defineres de bostedsløse til å være varig uten boevne og argumenterer for at disse skal plasseres i vernede boliger med tilsyn eller overlates til et liv som «uteliggere». I «rehabiliteringsdiskursen» defineres boevne som noe som kan behandles og gjenoppbygges slik at man til slutt kan mestre å opprettholde en egen bolig (Juhila 1992, s. 188 ff, Sahlin 1996).

Ingrid Sahlin påpeker skillet mellom bostedsløshet som posisjon og som stigma: "Risikoen for å *forbli* bostedsløs kan antas å være større for den person eller den husholdning som rammes av bostedsløshetens stigma. «Ingen posisjon [på boligmarkedet] er *nødvendigvis* demeriterende; unge interrailere som iblant sover ute, studenter som i perioder bor hos kamerater, behøver ikke å skades av dette i sin boligkarriere. Stigmaet oppstår når årsaken til bostedsløsheten er kjent og oppleves kompromitterende.» (Sahlin 1993, s.11)

Stempelet som «uten boevne» kan forstås som tilsvarende stigma i hjelpeapparatet. De «med boevne» er ikke demeritert for å skaffes bolig, de «uten boevne» vil lett kunne plasseres i håpløshetens kategori; de *er* bostedsløse, det er små muligheter å hjelpe dem med annet enn midlertidige oppholdssteder.

Personer og husstander som betegnes å ikke ha boevne, kan i Norge tilbys vernede boliger med en viss oppfølging og mulighet for "botrening". Slike tilbud er ikke tilstrekkelig utbygd og alternativet er da hospits eller hybelhus. Etter lov om sosial omsorg er sosialtjenesten forpliktet til å finne *midlertidig husvære* (Lov om sosiale tjenester § 4-5), men ikke permanent bolig.

Stortingsmelding nr. 34 påpeker at det i 1987 ble gitt 10 mill. til kommunene til tiltak for bostedsløse. Av dette ble under 1 mill. benyttet av kommunene som tilskudd til etablering av boliger for bostedsløse. Resten ble benyttet til tiltak for andre vanskeligstilte (Stortingsmelding nr. 34: 1988-89, s.122).

Stortingsmeldingen synes å se den manglende bruken av disse midlene til tiltak overfor bostedsløse i forbindelse med manglende kunnskap om hvordan bostedsløse skal finne seg til rette i vanlige bomiljøer eller hvilke typer botilbud som er hensiktsmessige.

Stortingsmeldingen nevner imidlertid ikke om bruken av midlene til tiltak for andre vanskeligstilte kan ansees som forebyggende i forhold til bostedsløshet.

I utredningen fra Oslo kommune i 1970 gjøres det en analyse av hvilke behov de bostedsløse har for bo- og behandlingstilbud og sammenholder dette med de tilbud som fantes på det aktuelle tidspunkt. Man finner at de eksisterende tilbudene utgjør et alt for snevert valgområde for den bostedsløse:

- å leve ute med 'full frihet'
- herbergeliv med 'full frihet' utenfor herbergeveggen, d.v.s. halve døgnet
- institusjonsliv underlagt en rekke reglementer

Videre påpekes det en vesentlig svakhet ved at ingen enkeltinstans tar et helhetlig ansvar for den hjemløse:

«Det er egentlig mange instanser/institusjoner som på en eller annen måte har befatning med de hjemløse (...). Imidlertid er det omtrent like mange som avviser dem. Selve ansvaret for 'løsgjengeren' er pulverisert. De institusjoner/instanser som i en eller annen forbindelse får med 'løsgjengeren' å gjøre, står ansvarlig bare så lenge han befinner seg i forpleining eller under behandling» (Oslo kommune 1970, s. 110).

En slik instans med samlende ansvar overfor bostedsløse ble satt i gang i Oslo kommune i 1990. «Tiltak for bostedsløse med spesielle problemer» sorterer under Oslo kommunes Rusmiddelsekretariat og har ansvar for koordinering og oppfølging av tjenestene overfor bostedsløse med særlige psykiske- og rusmiddelproblemer. Dette kontoret har imidlertid ansvaret bare for en svært liten prosentandel av de bostedsløse i Oslo. Det innebærer at for mer enn 90 prosent av de bostedsløse i Oslo i dag er situasjonen fortsatt slik den ble beskrevet i 1970.

Puddelen Bølle (8) hjemløs i fire år

...Det er ikke meningen at en hund skal bo på kennel i fire år. (...) I løpet av de fire årene kongepuddelen har vært i [kennelens] kost har han pådratt seg kostnader på 75 000 kroner til mat, stell, klipp, veterinær og mye mer [...og] de økonomiske kostnadene som hefter ved åtteåringen har vært helt oppe i Høyesterett.

-Det er for ille at Bølle skal lide for pengekrangelen. Hva er poenget med at han må stå her på kennelen til han dør av alderdom?

Dagbladet 11. November 1994

Noe tiltak er satt i gang i andre byer. Trondheim kommune har tidligere jobbet bevisst for å få bostedsløse ut av hospitsene og inn i andre oppholdsformer. Bolig- og byfornyelseskantoret i Trondheim kommune startet videre i 1996 en samarbeidsgruppe med bl.a. Helse- og omsorgsavdelingen, som skal planlegge botilbud for «vanskelig plasserbare husstander», noe som omfatter bostedsløse. En egen studie ved Norges byggforskningsinstitutt av hjelpeapparatet for bostedsløse i de fire største byene vil bli rapportert i løpet av 1998.

Egne informasjon⁶ kan tyde på at bostedsløse med rusmiddelmissbruk kan ønske å bo på hospits fordi det der er lett tilgang på rusmidler og et "beskyttet sted" å benytte disse. Det er grunn til å anta at dette og andre forhold kan virke inn på den bostedsløses manglende motivasjon til både å oppnå og til å opprettholde egen bolig.

For andre bostedsløse kan rusmiddelbruken på hospitsene være en grunn til at de *ikke* vil ha opphold der. Livet på hospitsene kan oppleves som så ensidig fokuserende på rusmiddelbruken slik at selv tynge langtidsmisbrukere foretrekker å være uten ordnede oppholdsmuligheter for kommende natt.

I boken «Løsgjengeromsorgen - en utfordring» fra 1969 finner vi følgende uttalelse:

«[...] Jeg ble sittende tilbake med en beskjemmet følelse av at velferds-Norge slumrer sin blide Tornerosesøvn på dette området. Det er bare såvidt gjenklngen av alle de idéer og tiltak som har vært prøvet i løsgjengeromsorgen verden over i løpet av de siste årene har nådd inn til oss. Setter ikke også vi snart i gang noen beskjedne eksperimenter på dette området er vi snart et u-land som - nedsyltet i alkohol-puritanisme og moraliserende tradisjoner i kriminalomsorgen - står på stedet hvil overfor det kompliserte sosialprogram løsgjengeriet representerer.» (Sundby 1969, s. 23)

Mange bostedsløse misbruker rusmidler, har psykiske problemer og annet. Det er lett at dette blir stående i forgrunnen som de problemer som skal løses for at en person skal få «boevne». Det burde imidlertid ikke være tvil om at disse problemene henger sammen og at det er svært vanskelig, hvis ikke umulig å løse andre problemer hvis ikke boligsituasjonen er løst eller det er gode utsikter til å løse denne. Motivasjonen for rusfrihet og/eller psykiatrisk rehabilitering vil neppe være stor hvis vedkommende ikke kan ha forventninger om å oppnå en tilfredsstillende bosituasjon i etterhånd.

Hospitsliv

«I dag bor mange i sniffegjengen på hospits, og helst der terskelen er lavest. Hospitset blir oftest betalt med rekvisisjon fra sosialkontoret, og prisen er høy i forhold til tilbudet. Et enkelt rom med mulighet til å vaske seg er alt. Snirklete trapper i gamle gårder, lange korridorer og lite isolasjon mellom veggene. Og mye bråk i trappeoppganger og på rommene fra hospiterende og deres gjester. Nattmennesker kommer og går, krangler og smeller i dører. Folk blir syke, trenger stoff og medisiner. Mange foretrekker åpen himmel framfor hospits, hvis det ikke er for kaldt ute.»

Hjørdis Fodstad; I skyggen av eika. Historien om snifferne ved Akerselva i Oslo (...).Fodstad 1996, s.38

⁶ Samtaler med bostedsløse i Oslo i 1996/97

6.3 Oppholdssituasjonen for bostedsløse i Norge

Tabell 4 viser oppholdssituasjonen for bostedsløse i Norge i forhold til kjønn og gjennomsnittsalder.

Tabell 4 Oppholdsform blant bostedsløse i Norge. Prosent

Oppholdsform	Prosent	Mann	Kvinne	Gjennomsnittsalder
Hybelhus eller institusjonsleilighet	14	14	12	43
Institusjon eller fengsel	23	25	18	38
Midlertidig hos bekjente	25	24	31	31
Hospits eller lignende	18	17	20	36
Campingvogn eller -hytte	1	1	1	37
Fra dag til dag hos bekjente	9	9	8	32
Uten ordnet overnattingsmulighet	4	4	4	35
Annet	1	1	1	36
Vet ikke	4	4	4	
Mangler opplysninger	1	1	1	
Sum	100	100	100	
N=	5319	4032	1287	

Bare deler av de to øverste kategoriene oppholdsformer kan innebære noen form behandling eller botrening («hybelhus/institusjonsleilighet» og «institusjon eller fengsel»). Vi finner at de aller fleste - 63 prosent - befinner seg på steder som *ikke* innebærer behandling eller botrening.

Også i vår undersøkelse oppholder mange seg hos venner og bekjente. Kategoriene «midlertidig hos bekjente» og «fra dag til dag hos bekjente» utgjør sammenlagt 34 prosent. Kvinner bor oftere hos bekjente enn menn. Det er i disse kategoriene vi også finner de laveste gjennomsnittsalderne, henholdsvis 31 og 35 år. Til sammenlikning er gjennomsnittsalderen på institusjonsleilighet eller hybelhus 43 år.

Den noe lavere gjennomsnittsalderen for de som bor hos venner og bekjente kan tolkes i retning av at antakelsen om at bostedsløse «brenner ut» sitt nettverk og mister muligheten til å oppholde seg i deres bolig også stemmer for vårt utvalg. En annen forklaring kan være at mange som flytter fra mindre kommuner til en større by ikke får etablert noe nettverk på stedet som har ressurser eller mulighet til å gi opphold til den bostedsløse.

Ser vi på andre undersøkelser av oppholdsform for bostedsløse finner vi variasjoner først og fremst i andelen som mangler ordnet overnattingsmulighet for kommende natt. I Oslo i 1986 fant man at 11 prosent oppholdt seg «ute / i trappeoppganger, etc.» (Selgård 1986). I Bergen i 1991 fant man at 25 prosent «mangler bosted», det vil her si at man er uten ordnet overnattingsmulighet (Strumse 1991). I Sverige i 1993 fant man at 11 prosent var «uteliggere» (Socialstyrelsen 1993).

Den vesentlige forskjellen i undersøkelsene i Bergen i 1991 og Oslo 1986 er andelen som mangler ordnet overnattingsmulighet («ute» og «mangler bosted»). Mye av denne forskjellen kan antakelig forklares med at mens undersøkelsen i Oslo er gjennomført om vinteren er

undersøkelsen i Bergen gjennomført om sommeren. Som tidligere nevnt er motivasjonen til å oppsøke ordnede overnattingsmuligheter adskillig større om vinteren enn om sommeren.

Sammenliknet med de tidligere undersøkelsene som har kartlagt oppholdssted finner vi en svært liten andel i vårt materiale som er uten ordnet overnattingsmulighet (4 %). For det første påvirkes dette av at undersøkelsen ble gjennomført om vinteren. I tillegg var det usedvanlig kalt i registreringsperioden og i tiden rundt denne (middeltemperatur i Oslo desember 1996 var minus 4,4 grader, minimumstemperaturen minus 17,0 grader (Klimaavdelingen, Meteorologisk institutt, Universitetet i Oslo)).

Den lave andelen som er uten overnattingsmulighet i vår undersøkelse kan imidlertid også tolkes i retning av at hjelpeapparatet i Norge fungerer bedre i dag enn tidligere. Flere får tilbud om opphold i mer ordnede former.

Ser vi spesielt på livssituasjonen for de som er uten ordnet overnattingsmulighet for kommende natt finner vi for det første at andelen er like høy for kvinner og menn (4 prosent for både kvinner og menn). Dette skiller seg fra andre nordiske undersøkelser der menn gjennomgående oftere er «uteliggerne» enn kvinner (Järvinen 1992). (Det er imidlertid flere menn enn kvinner i denne gruppen i vårt utvalg fordi det er flere menn totalt.)

Vi vil understreke at hverken hybelhus, fengsler, institusjon eller institusjonsleilighet kan regnes som tilfredsstillende boliger. For det første følger det av vår definisjon i denne undersøkelsen at bare de bostedsløse på disse oppholdsstedene som skal utskrives om to måneder eller mindre og ikke disponerer egen bolig er registrert.

For det annet innebærer deinstitutionaliserings-tankegangen eller «boliggjøringen» på '80 og '90-tallet et endret syn på institusjonen som bosted. Det er ikke bare i psykiatri og eldreomsorgen, men en generell tendens til at institusjonen kun skal være midlertidig oppholdssted, og at integrering i samfunnet skal skje ved opphold i egen bolig. Dette forsterker ytterligere samfunnets ansvar for å skaffe bolig til de som oppholder seg på institusjon.

6.4 Forskjeller mellom kommunene mht. oppholdssteder i vår undersøkelse

I tabellen under viser vi prosentvis fordeling av bostedsløse på forskjellige oppholdssteder i noen kommuner med over 40.000 innbyggere (fulltellingskommunene). Vi har i denne tabellen slått sammen svaralternativene 'midlertidig hos bekjente' og 'fra dag til dag hos bekjente' fordi hensikten i denne sammenheng er å vise variasjoner i oppholdssteder og ikke oppholdets varighet.

Tabell 5 Oppholdsform blant bostedsløse i fulltellingskommunene (over 40.000 innbyggere). Prosent

	Institusjon/ fengsel	Hybelhus	Hospits	Hos bekjente	Uten ordnet overnattings mulighet	N
Oslo	16	15	25	31	6	2513
Bergen	18	14	19	42	2	754
Trondheim	24	28	2	36	5	327
Stavanger	24	13	20	35	3	254
Kristiansand	37	11	2	33	4	186
Bærum	18	15	15	42	2	164
Asker	35	9	16	25	2	118
Drammen	32	4	7	52	2	108
Fredrikstad	39	4	6	38	1	90
Tromsø	19	3	28	42	7	69
Skien	22	2	--	58	6	50
Sandnes	31	--	4	60	--	29

Note: Svaralternativene 'Midlertidig hos bekjente' og 'Fra dag til dag hos bekjente' er slått sammen til verdien 'Hos bekjente'. Kategoriene «annet» og «vet ikke» er her utelatt.

Som vi ser av tabellen finner vi relativt store variasjoner kommunene imellom i oppholdsformer. I både Bergen og Oslo finner vi f.eks. at henholdsvis 14 og 15 prosent oppholder seg på hybelhus, mens denne andelen i Trondheim er på hele 28 prosent.

Videre ser vi at andelen på institusjon eller fengsel⁷ varierer mellom 16 prosent i Oslo til hele 37 prosent i Kristiansand. Andel på hospits i de største byene varierer også sterkt. I Trondheim finner vi 2 prosent på hospits, i Bergen 19 prosent og i Oslo 25 prosent.

Det er også betydelige forskjeller i andelen som oppholder seg hos bekjente. Blant de største byene er det 31 prosent som oppholder seg hos bekjente i Oslo, 42 prosent i Bergen og 36 prosent i Trondheim.

Også i andelen som er uten overnattingsmulighet for kommende natt finner vi variasjoner. Her er imidlertid antall personer det gjelder (N) så lite at sammenlikninger mellom byene er vanskelig.

Vi vil anta at disse forskjellene i første rekke reflekterer forskjeller i hvilke oppholdstilbud den enkelte kommune disponerer. Som vi allerede har nevnt har f.eks. Trondheim kommune tidligere arbeidet for å dempe bruken av hospits og isteden utvikle andre botilbud. Vårt materiale tyder på at dette helt klart har lyktes. 2 prosent oppholder seg på hospits i

⁷ Vi har ikke muligheten til å skille mellom institusjon og fengsel her. Institusjon og fengsel er oppgitt som en kategori i spørreskjemaet.

Trondheim. Til sammenlikning er andelen på hospits i Bergen 19 prosent og i Oslo 25 prosent.

I Trondheim finner vi imidlertid en større andel enn i de andre større byene som oppholder seg fra dag til dag hos bekjente. (Dette er en mindre stabil oppholdsform enn «midlertidig hos bekjente» - se vedlegg «De fire største byene»). Dette kan indikere at mindre bruk av hospits i Trondheim gir mangel på offentlige lav-terskeltilbud og at flere derfor er henvist til hjelp av sosialt nettverk.

Videre ser vi at mens 42 prosent oppholder seg hos bekjente i Bærum er dette bare tilfellet for 25 prosent i Asker. I Asker finner vi imidlertid 35 prosent i fengsel eller institusjon, mens tallet for Bærum er her 18 prosent.

Fordi vi foreløpig ikke har oversikt over hjelpeapparatet og arbeidet med bostedsløse i disse kommunene er det vanskelig å gi videre tolkninger her.

Variasjoner mellom kommunene kan imidlertid også tolkes på andre måter. Det kan være variasjoner i de bostedsløses preferanser for offentlig oppholdstilbud eller opphold hos bekjente. Bekjente kan på den annen side lettere for bekjente å si nei til opphold hvis det er tilgang på hospits eller andre offentlige oppholdstilbud.

7. Bostedsløse i Norge: Hvem er de?

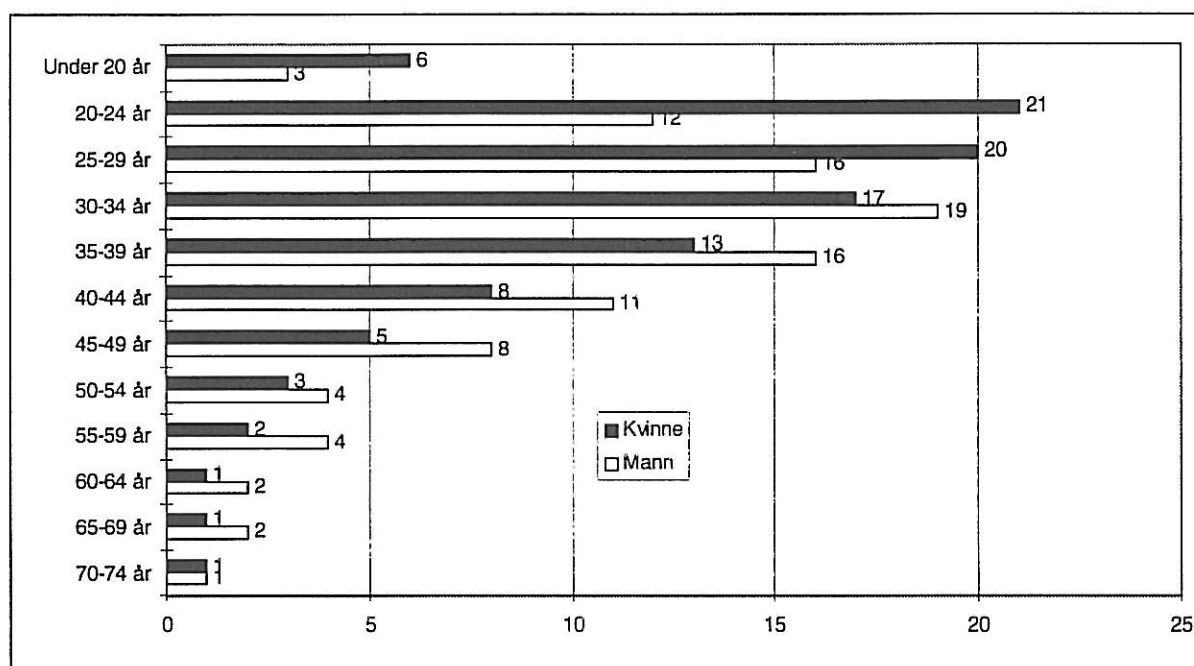
Vi skal i det følgende se på kjønn, alder og fødeland for de bostedsløse i vår undersøkelse.

7.1 Kjønn og alder

Vårt utvalg består av 76 prosent menn (4032 personer) og 24 prosent kvinner (1287 personer).

I figuren under viser vi prosentandel av totalt antall bostedsløse kvinner og av totalt antall menn fordelt på forskjellige aldersgrupper.

Figur 2 Andel av totalt antall kvinner og andel av totalt antall menn fordelt på aldersgrupper. Prosent (N=5319)

Vi ser av tabellen over at bostedsløse kvinner er gjennomgående yngre enn menn. 6 prosent av kvinnene er under 20 år, 3 prosent av bostedsløse menn er under 20. Vi ser at kvinnene i større grad er bostedsløse opp til 30 års alderen, mens menn i større grad er bostedsløse fra 30 år og oppover.

Bostedsløshet blant kvinner skiller seg på flere måter fra bostedsløshet blant menn. For det første finner vi i vår undersøkelse at bostedsløse kvinner oftere enn menn har opphold hos venner og bekjente, dvs. lever i såkalt 'skjult bostedsløshet' (Franèr og Ågren 1987, Järvinen 1988) (Se tabell 4, s. 37 for fullstendig oversikt over oppholdssted). Videre finner vi at kvinner i større grad enn menn har omsorgsansvar for mindreårige barn (tabell 8, s.44).

Gjennomsnittsalderen for bostedsløse i vårt utvalg er noe høyere blant menn (37 år) enn blant kvinner (33 år).

197 bostedsløse i utvalget er under 20 år. Av disse er 27 personer under 18 år. (Barn under 16 år er tatt ut av utvalget der dette er rapportert selvstendig⁸.)

Sammenliknet med andre undersøkelser i nordiske land er finner vi en relativt lav gjennomsnittsalder for menn. I følge Järvinen 1992 ligger gjennomsnittsalderen for menn i nordiske undersøkelser på 40 til 49 år. Gjennomsnittsalderen for kvinner er gjennomgående lavere og ligger i praktisk talt alle undersøkelser mellom 30 og 39 år (Järvinen 1992, s. 30).

Vi har ingen klare indikasjoner på hva denne forskjellen betyr. Visse undersøkelser kan imidlertid tyde på at gjennomsnittsalderen blant bostedsløse i nordiske land er synkende. Kaakinen (1991) finner synkende gjennomsnittsalder blant de bostedsløse i Helsingfors. I Danmark (på grunnlag av opplysninger fra Danmark Statistikk) rapporteres en fordobling av innkvarterte på institusjoner for bostedsløse i aldersgruppen 18 - 34 år fra 1976 til 1989, mens aldersgruppen over 65 år ble halvert (Järvinen 1992).

En forklaring på synkende gjennomsnittsalder i nordiske land kan være at eldreomsorgen er blitt bedre til å fange opp de eldste blant de bostedsløse.

FEANTSA rapporterer sterkest økning av antall bostedsløse i aldersgruppen 18 til 25 år i EU-landene (Avramov 1995b):

«Homelessness increasingly occurs at the vulnerable moment in the life cycle when the passage into adulthood and parenthood coincides with the breakdown of family solidarity and lack of social opportunity (Op.cit., s. 5).

Fordi det ikke finnes direkte sammenliknbare tall fra Norge kan vi ikke trekke noen slutning fra vår undersøkelse til synkende gjennomsnittsalder. En mulighet er at gjennomsnittsalderen over tid har vært noe lavere i Norge enn i andre nordiske land. Selgård (1986) finner at 51% av bostedsløse i Oslo var under 30 år. Dette er et svært høyt tall også sammenliknet med vår undersøkelse. Vi finner i 1996 i Oslo 31 prosent bostedsløse under 30 år (se vedlegg for fullstendig aldersfordeling i de fire største byene).

⁸ 130 barn ble rapportert på egen skjema, men er fjernet fra utvalget.

7.2 Fødeland

De fleste i utvalget er norske (tabell 6, under). Det er ubetydelige forskjeller mht. fødeland mellom kvinner og menn.

Tabellen under viser imidlertid at sammenlagt 16 prosent av utvalget er oppgitt å ha fødeland utenfor Norge og Norden. De fleste (13 prosent) med annet fødeland enn Norden kommer fra land utenfor Europa og Nord Amerika, dvs. fremmedkulturelle land.

Tabell 6. Bostedsløses fødeland. Prosent (N=5319)

Fødeland	Prosent
Norge	82
Norden	2
Vest Europa/ Nord Amerika	1
Øst Europa	1
Annet land	13
Mangler opplysninger	1
Sum	100

Det var pr. 1. Januar 1995 i alt 181 817 utenlandsfødte personer i Norge fra land utenom Norden. Disse utgjorde i 1995 i overkant av 4 prosent av befolkningen. Av disse var 93 376 personer født i land utenfor Europa, USA og Canada (Statistisk årbok 1996, tabell 65). Andelen innvandrere fra fremmedkulturelle land utgjorde i overkant av 2 prosent av befolkningen som helhet i 1995.

Sammenliknet med andel av befolkningen er altså andelen bostedsløse fra fremmedkulturelle land svært høy - 13 prosent, selv om vi tar i betraktning at andelen fremmedkulturelle av befolkningen som helhet vil ha steget noe fra 1995 til 1996.

Vi har ikke direkte sammenliknbare tall fra andre undersøkelser, men de tall vi har kan tyde på at andelen er spesielt høy i Norge. Undersøkelsen i Sverige i 1993 fant at 7 prosent bostedsløse med statsborgerskap fra land utenom Norden (Socialstyrelsen 1993). Forholdet mellom alle utenlandske statsborgere og alle utenlandsfødte i Norge i 1995 var ca. 2:3 (164 030 statsborgere og 233 375 utenlandsfødte, Statistisk Årbok 1996, tabell 63 og 65).

Blant de fremmedkulturelle vi finner i denne undersøkelsen kan det være noen illegale innvandrere. Andelen vil eventuelt være svært liten. Sosialkontorene sjekker papirene til innvandrere som henvender seg til dem. Etter våre opplysninger blir det ikke gitt sosialhjelp eller videre henvisninger til andre deler av hjelpeapparatet uten at disse er i orden. Ett unntak her er sykehus som plikter og hjelpe syke uansett.

Etter våre opplysninger rapporteres ikke eventuelle illegale innvandrere til politiet fra sykehus på grunn av taushetspliktsbestemmelsene. Muligheten er derfor tilstede at vi har fått rapportert noen illegale innvandrere fra sykehus. Noen kan også ha blitt rapportert fra frivillige organisasjoner.

7.3 Livssituasjon og omsorg for barn

I tabell 7 (under) ser vi at de aller fleste bostedsløse er enslige (84 prosent). Andelen enslige er spesielt høy blant middelalderende og eldre menn. 5 prosent menn og 11 prosent kvinner er imidlertid i parforhold. Andelen som er i parforhold er dobbelt så høy hos kvinner som hos menn. Vi har ikke opplysninger som kan si sikkert hvor stor andel av disse som lever i parforhold med en annen bostedsløs.

Tabell 7 Livssituasjonen blant de bostedsløse. Prosent

Livssituasjon	Alle	Mann	Kvinne
Enslig	84	86	77
Parforhold	7	5	11
Bor med slekt/familie	4	4	6
Bor sammen med annen	2	2	3
Vet ikke	3	2	2
Mangler opplysninger	--	1	1
Sum	100	100	100
N	5319	4032	1287

En del bostedsløse har omsorgsansvaret for barn. Omsorgsansvaret innebærer at barnet i alle fall i perioder oppholder seg sammen med foreldre i en bostedsløshetssituasjon.

Vi finner i vår undersøkelse at 17 prosent av kvinnene og 5 prosent bostedsløse menn har omsorgsansvar for mindreårige barn.

Tabell 8 Andel bostedsløse med omsorgsansvar for barn for barn. Prosent

	Alle	Mann	Kvinne
Omsorgsansvar for barn	8	5	17
N	5319	4032	1287

Undersøkelser i Danmark har konkludert med at opp mot 50 prosent av kvinner som bor på hospits har barn med seg (Salicath og Thomson 1992). Samme andelen finner vi f.eks. i Belgia i 1993 (Avramov 1995). Vi ville trolig finne høyere tall også i vår undersøkelse hvis vi bare så på foreldre som oppholdt seg på hospits.

Selv om det skulle være relativt sett færre med omsorgsansvar for barn i Norge enn i andre land er 8 prosent et høyt tall. 8 prosent av vårt utvalg utgjør 426 bostedsløse. Det innebærer at mange barn vokser opp med foreldre som ikke disponerer egen bolig og trolig en svært lite egnet oppvekstsituasjon for barna.

Det er mulig at flere bostedsløse har barn enn de som har omsorgsansvar i vår undersøkelse, men at barna er tatt hånd om av barnevern eller andre. På grunnlag av de tall vi har funnet har vi forsøkt å beregne hvor mange barn i vårt utvalg som lever (permanent eller i perioder) med foreldre i en bostedsløshetssituasjon. Beregningen er kun gjort for utvalget i vår undersøkelse.

Dette tallet vil ligge nær, men trolig noe i underkant, av antallet i Norge som helhet. Vi understreker at dette er minimumstall.

- 8 %, eller 426 bostedsløse i vårt utvalg har omsorgsansvar for mindreårige barn
- En del av disse omsorgsansvarlige lever i parforhold med andre bostedsløse
- Regner vi med at alle bostedsløse som lever i et parforhold deler ansvaret for felles barn med en annen bostedsløs registrert i vårt utvalg, omfatter vår kartlegging at minimum 369 barn i vårt utvalg lever med bostedsløse foreldre
- Regner vi med at ingen i vårt utvalg har felles omsorgsansvar for barn vil det dreie seg om minimum 426 barn

Fordi flere av de som er registrert med omsorgsansvar for mindreårige barn kan ha ansvar for mer enn ett barn kan vi regne med at minimumsantallet barn med bostedsløse foreldre i vårt utvalg ligger mellom 369 og 426.

44 prosent av de bostedsløse med omsorgsansvar for mindreårige barn oppholder seg midlertidig hos bekjente. Utover dette er det imidlertid 23 prosent av disse som er på hospits. Selv om alle barn med bostedsløse foreldre må antas å være i en vanskelig og utrygg oppvekstsituasjon, vil vi anta at opphold på hospits er særdeles uheldig for mindreårige barn (se kapittel om oppholdssteder).

Videre betegnes 57 prosent av de med omsorgsansvar for mindreårige barn som «midlertidig bostedsløse». Dette er en god del flere enn i utvalget som helhet der 35 prosent er oppgitt å være midlertidig bostedsløse.

Antatt at vurderingen av midlertidigheten er korrekt, innebærer dette at adskillig flere barn enn det vi har stipulert over lever med foreldre i en bostedsløshetssituasjon i løpet av ett år. Imidlertid vil dette være av relativt sett kort varighet.

8. Psykiske problemer

Vi skal i det følgende diskutere hvordan psykiske problemer blant bostedsløse kan knyttes til oppvekstvilkår og hvilken betydning psykisk sykdom har for tilgang på bolig.

Vi vil deretter vise de problemer som er knyttet til rapportering av psykisk sykdom fra informanter som ikke har fagkunnskap på området.

Til slutt viser vi hvor stor andel som er oppgitt å ha psykisk sykdom i vår undersøkelse og fra hvilke oppholdssteder vi har fått rapportert disse.

8.1 Oppvekst og psykiske problemer blant bostedsløse

Det er ikke gjort studier blant bostedsløse i Norge som bygger på kvalifisert kompetanse i psykiatri. Den danske psykiateren Preben Brandt har imidlertid gjennom flere studier av bostedsløse på institusjoner i Danmark analysert psykiske problemer. I en undersøkelse av 18 til 35 år gamle bostedsløse i 1989-90 fant Brandt at totalt 40 prosent hadde betydelige psykiske problemer. 20 prosent ble diagnostisert som «sindsyke» og de resterende 20 prosent ble konkludert med å ha «andre alvorlige sindslidelser» (Brandt 1994, s. 6).

I studier av bakgrunnen for de bostedsløses psykiske problemer finner Brandt at omtrent halvparten har hatt barnenevrotiske symptomer, definert som hyppig hodepine og 'mavepine', enuresis, angst for å gå på skolen og for å være alene. Mange har vært innlagt på barne- eller ungdomspsykiatriske avdelinger. For et flertall av både de psykisk syke og andre bostedsløse, har barndomshjemmet vært preget av betydelige problemer.

50 prosent av foreldrene til de bostedsløse i Brandts undersøkelse har misbrukt rusmidler, 10 prosent har opplevd hyppig bruk av vold og 40 prosent har vokst opp i det de karakteriserer som «utrygge forhold».

En studie av bostedsløse i San Francisco i 1993 intervjuet bostedsløse om deres oppvekstsituasjon. Også i denne studien fant man forhold som kan indikere utrygg oppvekst (Wolch and Dear 1993, s. 233):

- 28% kom fra familier som mottok sosialbidrag
- 17% hadde vokst opp andre steder enn hos foreldrene
- 42% av de bostedsløse hadde vokst opp med en av foreldrene
- 19% hadde blitt behandlet for rusmiddelmissbruk

Vi vet ikke om de forhold som er beskrevet her også finnes blant bostedsløse i Norge. Brandt konkluderer imidlertid med at det er en klar sammenheng mellom følelsesmessig svikt, psykiske problemer, rusmiddelbruk og atferdsmessige problemer tidlig i livet, og senere bostedsløshet (Brandt 1994, s. 9).

8.2 Psykisk sykdom og tilgang på bolig

Nedbyggingen av offentlige psykiatriske institusjoner sammen med en generell nedbygging av velferdsstaten i USA på 1970 og 80 tallet⁹ har i følge Wolch and Dear (1993) ført til at psykiatriske pasienter var blant de første som bidro til økningen i antall bostedsløse i USA.

I Norge, som i mange europeiske land, har det vært en omstrukturering av det psykiatriske helsevesen. Denne omstruktureringen innebærer nedbygging eller stengning av psykiatriske institusjoner selv om visse andre tilbud er etablert. Det er en klar mangel på kunnskap her i landet om hvordan tidligere pasienter greier seg på boligmarkedet og om nedbyggingen av institusjoner har ført til et økende antall bostedsløse.

Gjennom henvendelser fra psykiatriske institusjoner vet vi imidlertid at det er vanskelig å skaffe pasienter bolig når de skal ut av institusjonen. I forbindelse med denne undersøkelsen fikk vi mange henvendelser fra psykiatriske institusjoner som hadde klienter som skulle vært utskrevet fra institusjonen, men fortsatt oppholdt seg der fordi det ikke var mulig å skaffe dem bolig¹⁰.

Erfaringer fra andre land tyder på at det å være bostedsløs og ha psykiske problemer innebærer at man er i en vanskelig situasjon både når man er ferdig med behandling, og når det gjelder å komme til for psykiatrisk behandling (Avramov 1995). En undersøkelse i Nederland illustrerer hvordan bostedsløse stiller bakerst i køen når hjelpetilbudet til psykiatriske pasienter blir redusert:

«The waiting lists are growing [in the psychiatric institutions], and so are the waiting time. In order to minimize the costs per patient and to maximize the numbers of treated persons, the period of admission is kept as short as possible. Furthermore, there is a strong tendency that psychiatric hospitals only treat persons for whom it is clear that treatment will be successful. Treatment possibilities are therefore becoming an important criterion for admission. This means that a homeless person with his/her often multiple problem is often being regarded as not treatable» (de Feijter og Radstaak 1994, s. 12).

En studie i Finland finner at sosialtjenesten har tre strategier for boligtilbud til bostedsløse avhengig av om disse ansees som å ha «boevne», ha nedsatt boevne - men er «rehabiliterbare», eller er uten boevne og ansees som ikke rehabiliterbare. Bare første kategorien skaffes bolig. De som ansees som «ikke rehabiliterbare» eller som «håpløse tilfeller» er de med sammensatte problemer som psykiatri og rusmiddelmisbruk, arbeidsløshet, familieproblemer, m.m.. Disse kategoriene får tilbud om rehabilitering, eller «kompensatorisk» oppholdssted.

Studiens viktigste konklusjon er at det er ytterst sjelden at de som er ansett å være uten boevne avanserer til kategorien som skaffes bolig bostedsløse (Jokinen og Juhila 1990).

⁹ Mellom 1982 og 1985 ble offentlige midler til hjelpeprogram for fattige redusert med 57 milliarder USD (Wolch and Dear 1993, s. 11)

¹⁰ I prosjektet «Marginaliseringsprosesser og bostedsløshet» der Byggforsk samarbeider med Østlandsforskning og Diakonhjemmets sosialhøgskole er et av delprosjektene en studie av bostedsløse psykiatriske pasienters situasjon på boligmarkedet. Resultater av prosjektet vil foreligge innen utgangen av 1998.

På bakgrunn av slike forhold kan vi ha en situasjon der bostedsløse ikke får psykiatrisk behandling fordi de gjennom sin bostedsløshet og sin generelle situasjon ikke vurderes å være mulig å rehabilitere, og på den andre siden ikke skaffes bolig fordi de har psykiske og andre problemer.

Det kan imidlertid også stilles spørsmål ved om egen bolig er den beste løsning for alle psykiatriske pasienter. Vet man at alle vil kunne greie - eller ha mest utbytte av - å bo alene, eller kan det være behov for lang-tids institusjonsplass for flere enn kapasiteten tilsier i dag?

8.3 Registrering av psykiske problemer i kartlegginger av bostedsløshet

Det er mye uklarhet om hvor stor andel bostedsløse som reelt har psykiske problemer. Resultatene av surveys om dette avhenger av om det er den bostedsløse selv eller hjelpeapparatet som besvarer spørreskjema. Når bostedsløse selv gir svarene må vi regne med en klar underrapportering av psykiske problemer (Wolch and Dear 1993). På den annen side er påpeking av psykiske problemer ofte et resultat av hjelpeapparatets vurderinger, og ikke den bostedsløses egen eller noen profesjonell diagnose. Hjelpeapparatets vurderinger kan være en legitimering for ikke å kunne bistå til mer permanente boliger (Avramov 1995).

Registreringen av psykisk sykdom i vår undersøkelse er gjort gjennom rapportering fra ansatte i hjelpeapparatet. Vi understreket i spørsmålet at psykisk sykdom skulle oppgis der dette var *synlig* eller på grunnlag av en diagnose der dette var tilgjengelig. Hensikten med dette var å unngå rene spekulasjoner om psykisk sykdom. Videre spesifiserte vi spørsmålet til å gjelde «synlig psykisk sykdom som medfører behov for behandling».

8.4 Rapportert psykisk sykdom blant bostedsløse i Norge

Som vi ser av tabellen under er totalt 24 prosent av vårt utvalg oppgitt å ha en psykisk sykdom med behov for behandling, 52 prosent ble oppgitt å ikke ha psykisk sykdom. Man skal merke seg her at vi mangler opplysninger om dette fra 4 prosent av vårt utvalg, og at hele 20 prosent har krysset av for «vet ikke».

Våre tall ligger nær, men likevel noe i overkant av det man fant i Sverige i 1993. Her ble 18 prosent oppgitt å ha psykiske problemer (Socialstyrelsen 1993).

Tabell 9 Psykisk sykdom blant de bostedsløse. Prosent (N=5319)

Bostedsløse med psykisk sykdom som medfører behov for behandling	Prosent
Psykisk sykdom	24
Ikke psykisk sykdom	52
Vet ikke	20
Mangler opplysning	4
Sum	100

8.5 Oppholdssteder for psykisk syke

I tabellen under viser vi oppholdssteder for de som er oppgitt å ha psykisk sykdom med behov for behandling. I spørreskjemaet var fengsel og institusjon oppgitt som en felles kategori. Vi har imidlertid i tabellen under kontrollert for hvor stor andel av denne kategorien som er returnert på spørreskjema til oss fra fengsler, og skilt disse ut.

Tabell 10 Oppholdsform blant bostedsløse med psykisk sykdom. Prosent (N=1289)

	Prosent
Fengsel	2
Institusjon	35
Hybelhus	15
Midlertidig hos bekjente	20
Hospits eller lignende	15
Campingvogn eller -hytte	1
Fra dag til dag hos bekjente	6
Uten ordnede overnattingsmuligheter for kommende natt	3
Annet	1
Vet ikke	2
Mangler opplysninger	--
Sum	100

Som vi ser av tabellen over finner vi ca. en tredjedel av de med psykisk sykdom på institusjon. «Institusjon» her omfatter alle typer institusjoner, dvs. for rusmiddelmissbruk, psykiatri og annet. Sammenlagt 26 prosent av denne gruppen oppholder seg «midlertidig hos bekjente» og «fra dag til dag hos bekjente». 15 prosent er på hospits og 15 prosent på hybelhus.

Som vi tidligere har presisert har vi spurt om *synlig psykisk sykdom med behov for behandling*. Selv om de som har besvart spørreskjema ikke har profesjonell kunnskap for en diagnose, må vi regne med at det som er oppgitt til oss i liten grad omfatter lettere psykiske problemer. Vi finner imidlertid at 65 prosent av denne gruppen befinner seg i oppholdssituasjoner som ikke innebærer behandling for psykisk sykdom.

9. Rusmiddelmissbruk

Vi skal i dette kapittelet kort diskutere forklaringer på bostedsløshet, deretter skal vi se på utbredelsen av rusmiddelmissbruk og variasjoner mellom aldersgrupper. Til slutt skal vi se på noen forskjeller mellom noen kommuner i vårt utvalg.

I vår som i andre undersøkelser finner man rusmiddelmissbruk blant bostedsløse. Sammen med henvisninger til bostedsløses psykiatriske problemer vil det lett bli trukket slutninger om at dette for de fleste er bostedsløshetens årsaker.

9.1 Rusmiddelmissbruk og forklaringer av bostedsløshet

Mogens Kjær Jensen (1995) påpeker at psykiske lidelser og rusmiddelmissbruk på den ene side har årsaker som ikke kan forklares av bostedsløsheten. På den annen side skal det ikke utelukkes at bostedsløsheten i seg selv kan føre til rusmiddelmissbruk og/eller psykiske problemer.

Rusmiddelmissbruk (og psykiatri) blant bostedsløse er et sentralt tema i de aller fleste undersøkelser i Europa og USA, og i de tidligere undersøkelsene som er gjort i Norge. Fordi problemer som f.eks. rusmiddelmissbruk vanligvis ikke sees i lys av strukturelle forhold som påvirker sosiale avvik, kan dette tolkes i retning av en implisitt forståelse av at bostedsløsheten er *forårsaket* av personlige problemer og individuelle avvik.

Slike forklaringer er ikke tilstrekkelige til å forklare bostedsløsheten som fenomen. Forklaringer av personlig utsatthet må koples til strukturelle forklaringer som f.eks. analyser av økonomiske og boligpolitiske, sosialpolitiske og arbeidspolitiske forhold ved velferdsstatene.

Illustrerende i denne sammenheng er det at vi har få bostedsløse i Norge i andel av befolkningen sammenliknet med andre land som England, Frankrike og Tyskland. Som vi har vist er beregnet andel i befolkningen i Norge 1,4 bostedsløse pr. 1000 innbyggere, mens andelen i disse landene er flere ganger høyere.

Det bør stilles spørsmål ved hvorfor vi har færre bostedsløse i Norge og i Norden og om endringer i vår velferdsstat (trygdeordninger og sosiale tjenester, psykiatrisk helsevesen, fordelingspolitiske spørsmål, boligpolitikk, m.m.) utsetter oss for den samme økningen i antall som har funnet sted i andre land. En lavere andel bostedsløse i befolkningen kan neppe forklares gjennom individuelle årsaker til bostedsløsheten.

Det er en klar mangel på kunnskap om strukturelle årsaker til bostedsløshet i de enkelte land i Europa og som forklaring på forskjeller i andel av befolkningen.

Ilka Taipale (1982) kritiserer den sterke fokus på psykiatri og rusmiddelmissbruk i studier av bostedsløshet og hevder i sin doktorgradsavhandling at man i stedet for å interessere seg i den grad for rusmiddelmissbruken burde man se på enslige menns totale livssituasjon. Middeldrende, fraskilte og ugifte menn fra arbeiderklassen er i følge Taipale en risikogruppe

både når det gjelder sykelighet, dødelighet, livskvalitet og ulike institusjonsopphold, og de er en gruppe som diskrimineres i samfunnets boligpolitikk (Taipale 1982, Järvinen 1992).

Psykiatri, rusmiddelmissbruk og andre forhold knyttet til en stor andel av de bostedsløses livssituasjon er likevel viktig for å forstå hvordan mange av de bostedsløse lever, og dermed kunne sette inn ressurser for å gjøre noe med situasjonen overfor den enkelte bostedsløse.

9.2 Rusmiddelmissbruk blant bostedsløse i Norge

Som vi ser av tabellen under rapporteres sammenlagt 61 prosent i vår undersøkelse å misbruke rusmidler, 19 prosent rapporteres å ikke ha noe misbruk, mens for 20 prosent mangler vi opplysning.

Vi skal merke oss at vi mangler opplysning om evt. rusmiddelmissbruk for så mye som 20 prosent av utvalget. For en del er spørsmålet om evt. rusmiddelmissbruk ubesvart, men for de aller fleste av disse er svaralternativet 'vet ikke' benyttet. Vi vet derfor ikke hvor stor andel av disse som misbruker eller ikke misbruker rusmidler.

Tabell 11 Dominerende misbruk blant de bostedsløse. Prosent (N=5319)

Dominerende misbruk	Prosent
Alkohol	30
Narkotika	31
Ikke misbruk	19
Annet alternativ	1
Vet ikke	16
Mangler opplysning	4
Sum	100

Note: Svaralternativene 'Alkohol', 'Løsningsmiddel' og 'Alkohol inklusive teknisk sprit' er slått sammen til verdien 'Alkohol'. Svaralternativene 'Narkotika', og 'Tabletter' er slått sammen til verdien 'Narkotika'

Som vi ser av tabellen over er 30 prosent av vårt utvalg oppgitt å misbruke alkohol, 31 prosent er oppgitt å misbruke narkotika.

Vi har i vår undersøkelse bedt om å få oppgitt *dominerende type* rusmiddelmissbruk. Kategorien «blandingsmisbruk» var ikke med som svaralternativ. Vi må derfor regne med at mange av de som er oppgitt på det ene eller det andre alternativ misbruker flere typer rusmidler. (For detaljert oversikt over typer misbruk, se vedlegg.)

Det hefter stor usikkerhet både i vår undersøkelse og i andre studier av bostedsløshet til tallene for rusmiddelmissbruk. Det er svært stor variasjon i hvilken andel rusmiddelmissbruk man finner i tidligere undersøkelser. Generelt varierer andelen rusmiddelmissbruk i nyere nordiske undersøkelser mellom 30 og 75 prosent (Järvinen 1992).

I Oslo kommunes utredning fra 1972 anslås det at ca. 85% bruker alkohol eller er alkoholskadde (Oslo kommune 1972). HEMIL-senteret i Bergen i 1991 anslår antallet rusmiddelmissbrukere til å ligge mellom 11 og 25 prosent (Strumse 1991, s.108). Undersøkelsen ved sosialkontorene i Oslo i 1995 registrerte 44 prosent rusmiddelmissbrukere.

En del av forskjellene forklares av forskjellige kriterier for at noen skulle regnes som «rusmiddelmisbruker». I undersøkelsen i Bergen i 1991 var kriteriet at en person i løpet av en to-månedersperiode hadde vært innbrakt i politiets drukkenskapsarrest, og/eller at personen hadde vært innlagt til avrusing i denne perioden samtidig som vedkommende hadde vært inne til avrusing minst 5 ganger tidligere. I motsetning til disse relativt strenge kriteriene ble saksbehandlerens vurderinger/opplysninger om klienten lagt til grunn i undersøkelsen i Oslo i 1995 uten at det var gitt noen klar definisjon på «rusmiddelmisbruk».

9.3 Alkohol og narkotikamisbruk i forskjellige aldersgrupper

Vi ser videre i tabellen under at gjennomsnittsalderen for de som misbruker alkohol er 44 år, mens gjennomsnittsalderen for de som misbruker narkotika er 30 år. Gjennomsnittsalderen for de som ikke misbruker rusmidler ligger mellom disse; på 34 år.

Tabell 12 Gjennomsnittsalder for rusmiddelmisbruk

Dominerende misbruk	Gjennomsnitts alder
Alkohol	44
Narkotika	30
Ikke misbruk	34

Gjennomsnittsalderen for narkotikamisbruk i vårt materiale er altså 14 år lavere enn for alkoholmisbruk. Tilsvarende finner man i en rekke studier av bostedsløshet (Op.cit. 1992). At yngre bostedsløse i større grad misbruker narkotika enn eldre kan tolkes i retning av at narkotikamisbruket er i ferd med å overta som dominerende misbruksproblem blant bostedsløse.

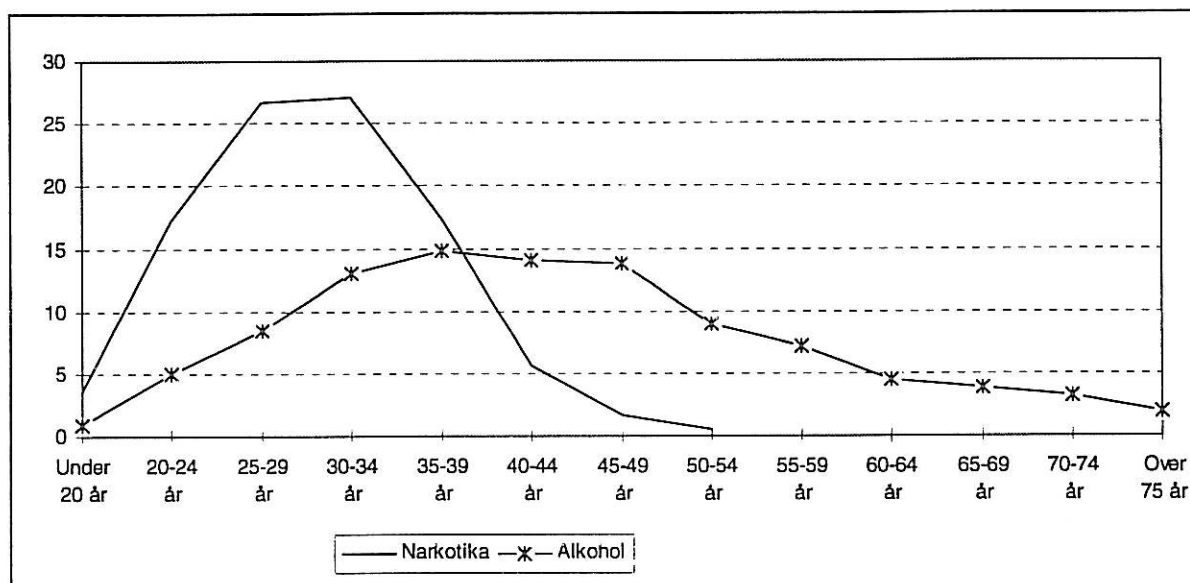
I Oslo kommunes utredning fra 1971 betegnes 85 prosent av de bostedsløse som «alkoholskadde». Utredningen nevner bruk av narkotika («stoff»), men oppgir ikke andel som misbruker narkotika (Oslo kommune 1971, s. 45ff.). Dette kan skyldes at problemet i liten grad var satt på dagsorden, men kan trolig tolkes i retning av at narkotikamisbruk blant bostedsløse var vesentlig mindre i 1971 enn i dag.

I figur 3 (neste side) viser vi aldersfordelingen av narkotikamisbruk og alkoholmisbruk i vårt utvalg. Det er interessant å merke seg at vi *ikke har registrert noen* narkotikamisbrukere over 54 år. Videre ser vi at narkotikamisbruket topper seg i aldersgruppene mellom 25 og 34 år for deretter å falle dramatisk. Et spørsmål som reiser seg i denne forbindelse er - hvor blir det av de bostedsløse narkotikamisbrukerne?

Totalt sett er det i vårt utvalg omtrent like mange som misbruker narkotika og alkohol. Som vi ser i figuren på neste side har ikke kurven for alkoholmisbruk en tilsvarende markert topp som kurven for narkotikamisbruk, men strekker seg lenger ut i alderskategoriene. Forskjellen kan tyde på at man «overlever» lenger som alkoholmisbruker.

Andelen som misbruker alkohol er jevnt stigende i aldersgruppene. For de under 35 år oppgis 20% misbrukere. Blant de eldste bostedsløse oppgis det 55 % misbrukere for aldersgruppen 65-69 år og 70 % for aldersgruppen 70-74 år.

Figur 3 Narkotikamisbruk og alkoholisbruk blant bostedsløse fordelt etter alder. Prosent (N=5319)

9.4 Variasjoner mellom kommunene

Tabellen under viser stor variasjon mellom de største kommunene i andelen som bruker og i andelen som ikke misbruker rusmidler. Andelen som ikke misbruker rusmidler varierer f.eks. mellom 9 prosent i Trondheim (N=327) og 29 prosent i Bærum (N=164). Andelen som misbruker alkohol varierer mellom 50 prosent i Trondheim og 13 prosent i Bærum.

Tabell 13 Rusmisbruk blant bostedsløse i fulltellingskommunene (over 40.000 innbyggere). Prosent

Kommune	Alkohol	Narkotika	Annet	Ikke misbruk	Vet ikke	Mangler oppl.	Sum	N=
Oslo	25	33	1	19	17	4	100	2513
Bergen	33	18	1	16	28	4	100	754
Trondheim	50	29	1	9	8	3	100	327
Stavanger	46	19	1	23	11	--	100	254
Kristiansand	33	38	3	10	15	1	100	186
Bærum	13	37	1	29	13	7	100	164
Asker	24	38	--	18	20	--	100	118
Drammen	17	43	--	23	18	--	100	108
Fredrikstad	22	31	--	36	9	2	100	90
Tromsø	39	51	--	4	6	--	100	69
Skien	24	40	2	10	20	4	100	50
Sandnes	29	39	--	7	24	1	100	29

Note: Svaralternativene 'Alkohol', 'Løsningsmiddel' og 'Alkohol inklusive teknisk sprit' er slått sammen til verdien 'Alkohol', svaralternativene 'Narkotika' og 'Tabletter' er slått sammen til verdien 'Narkotika'

Forskjellene mellom kommunene i andelen som ikke misbruker rusmidler kan skyldes flere forhold. For det første vil det være rimelig å anta at forskjeller i både bolig- og behandlingstilbud overfor de som misbruker rusmidler vil slå ut på hvor mange av disse som er bostedsløse.

For det andre er det stor flyt i hvem som til enhver tid utgjør «bostedsløshetsbefolkningen». Studier i andre land har vist at bostedsløse typisk går ut og inn i en bostedsløshets situasjon, men mer eller mindre varige oppholdssteder i mellomtiden (Wolch and Dear 1993, Sahlin 1993, m.fl.). Disse bevegelsene betegnes av Sahlin (1996) som bostedsløshets «kretsløp» (se kapittel om oppholdssteder).

Ser vi disse kretsløpene i sammenheng med de svært varierende årsakssammensetning som utløser bostedsløshet for den enkelte, vil en del av forskjellen kommunene imellom i andel og type rusmiddelmisbruk skyldes tilfeldigheter.

Videre vil det være avgjørende for rapportering av rusmiddelmisbruk hvor opplysningene om den enkelte bostedsløse kommer fra. Sosialkontorene og rusmiddelinstusjoner vil ha mer kunnskap om klientenes eventuelle rusmiddelmisbruk og type rusmiddelbruk enn f.eks. et kommunalt boligkontor.

Tross disse elementene av usikkerhet i hva tallene innebærer kan vi ikke utelukke at det er visse forskjeller mellom kommunene i rusmiddelmisbruk blant bostedsløse. Videre kan f.eks. forskjeller i miljøer blant rusmiddelmisbrukere kan gi variasjoner i hvilken type misbruk som er dominerende.

10. Bostedsløshet som ikke er knyttet til rusmiddelmisbruk, psykiske problemer eller til institusjonsopphold

Det er så vidt oss bekjent ikke gjort forskning internasjonalt som fokuserer på bostedsløshet blant mennesker som ikke har psykiske problemer, ikke misbruker rusmidler, og ikke har oppholdt seg i fengsler eller andre institusjoner. Bostedsløsheten er, for de aller fleste, sannsynligvis forårsaket av en kompleks sammensetning av personlige problemer og strukturelle årsaker. Forskningen har fokusert på å analysere personlige og sosiale forhold som gjelder for de fleste. Det er imidlertid en «rest» i de fleste undersøkelser som består av personer hvis bostedsløshet ikke også synes å være knyttet til disse problemene.

10.1 Hvilke bostedsløse utgjør denne gruppen?

Vi har skilt ut følgende bostedsløse som oppfyller alle følgende tre kategorier og sammenliknet dem med det totale antall bostedsløse i vårt utvalg:

- Bostedsløse som er oppgitt å ikke misbruke rusmidler
- Ikke har synlig psykisk sykdom
- Ikke har vært i fengsel, psykiatrisk- eller annen institusjon siste 6 måneder

Gruppen bostedsløse som ikke er oppgitt å misbruke rusmidler, ha psykisk sykdom med behov for behandling og ikke har vært på institusjon utgjør ca. 9 prosent - eller 462 bostedsløse - i vårt utvalg (se tabell 14, neste side).

85 prosent av denne gruppen bostedsløse befinner seg i de fire største byene (Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger). 10 prosent befinner seg i de resterende fulltellingkommunene (over 40.000 innbyggere), mens resten - 5 prosent - befinner seg i kommuner med under 40.000 innbyggere.

63 prosent av denne gruppen oppgis å være midlertidig bostedsløse (mot 35 prosent av hele utvalget). I følge vurderingene fra ansatte i hjelpeapparatet har 94 prosent av disse først og fremst behov for egen leilighet.

Vi finner at denne gruppen atskiller seg fra alle bostedsløse på flere vesentlige punkter.

Andelen kvinner i utvalget som helhet er 24 prosent. I denne gruppen er det en god del flere kvinner - 36 prosent. Det er også i denne gruppen 3-4 ganger flere som har omsorgsansvar for barn (31 prosent mot 8 prosent for hele utvalget). Gjennomsnittsalderen er litt lavere her, og andelen i aldersgruppen under 20 år er 8 prosent for denne gruppen mot 4 prosent for utvalget som helhet. Mer enn dobbelt så mange i denne gruppen lever i parforhold og over dobbelt så mange lever midlertidig sammen med slekt eller familie.

Videre oppholder dobbelt så mange seg midlertidig hos bekjente og andelen er høyere på hospits. Dette er noe mer stabile oppholdsformer enn det som ordnes fra dag til dag. Ikke alle i denne gruppen har imidlertid stabile oppholdsformer: Andelen som oppholder seg fra dag til dag hos bekjente er den samme som for utvalget som helhet.

Tabell 14 Bostedsløse uten rusmiddelmisbruk, psykiske problemer eller knyttet til institusjon sammenlignet med alle bostedsløse. Prosent

	Bostedsløse uten rusmiddelmisbruk, psykiske problemer eller knyttet til institusjon (N=462)	Alle (N=5319)
Kjønn		
Kvinne	36	24
Mann	64	76
Alder		
Under 20 år	8	4
20 - 29 år	37	31
30 - 39 år	31	34
40 - 49 år	14	17
Over 50 år	10	14
Fødeland		
Norge	42	82
Norden	2	2
Utenom nordiske	55	15
Livssituasjon		
Enslig	70	84
Parforhold	16	7
Bor med slekt/familie	10	4
Bor sammen med annen	4	2
Inntektskilde		
Lønn	10	3
Arbeidsledighetstrygd	9	5
Sosialbidrag	57	54
Pensjon	6	19
Oppholdsform		
Midlertidig hos bekjente	49	25
Hospits	27	18
Hybelhus	7	14
Fra dag til dag hos bekjente	9	9
Uten ordnet overnattingsmulighet	2	4
Omsorgsansvar for barn		
Midlertidig bostedsløs	31	8
Behov for selvstendig leilighet	63	35
	94	48

Mest påfallende atskiller imidlertid denne gruppen seg fra utvalget som helhet med hensyn til fødeland. Andelen med fødeland utenom Norden er for utvalget som helhet 15 prosent. I denne gruppen er andelen 55 prosent.

Høy bostedsløshet blant innvandrere, særlig i perioden like etter at de ankom landet, ble påpekt på 70-tallet. Gjennom intervjuer blant et utvalg fremmedarbeidere i Oslo i 1977 anslår man at ca. 25 prosent av innvandrerne fra ikke vestlige land var bostedsløse en periode etter at de kom til Norge. De fleste av disse bodde på hospits eller hos venner eller familie (Punternvold Bø 1979).

I undersøkelsen av bostedsløshet i Oslo i 1986 finner Selgård på bakgrunn av opplysninger fra ansatte i hjelpeapparatet en rekke sammensatte årsaker til den enkeltes bostedsløshet. Selgård

påpeker imidlertid at dette ikke er tilfellet for flyktninger og asylsøkere: «Her er det selve situasjonen som flyktning eller asylsøker som oppgis som den direkte årsaken til bostedsløshet, og ingen av de andre årsakene har betydning» (Selgård 1986, s.5).

Vi finner i vårt materiale at alle bostedsløse innvandrere i langt mindre grad misbruker rusmidler enn det som er tilfellet for hele utvalget:

Tabell 15 Rusmiddelmisbruk blant bostedsløse med fødeland utenfor Norden sammenlignet med alle bostedsløse. Prosent

Rusmisbruk	Utenom nordiske bostedsløse (N=823)	Alle (N=5319)
Alkoholmisbruk	4	30
Narkotikamisbruk	13	31
Ikke misbruk	46	19

10.2 Innvandrernes situasjon på boligmarkedet

Som vi skal se er det grunn til å tro at innvandrere av flere årsaker er særlig utsatt mht. bolig. De er av økonomiske årsaker særlig utsatt på boligmarkedet, de mangler det «sikkerhetsnettet» man har på hjemstedet gjennom familie og nettverk, eller de kan miste støtte fra nettverket på grunn av verdikonflikter knyttet til kulturelle identiteter, og de kommer dårlig ut i tildelingen av offentlig hjelp til bolig:

Orderud og Haaland (1996) oppsummerer på bakgrunn av tidligere studier årsaker som gjør at innvandrerne er en utsatt gruppe på boligmarkedet (s. 63):

1. Lave inntekter og høy arbeidsledighet gir lav kredittverdighet og liten evne til å betjene boliglån
2. På grunn av midlertidig opphold i Norge, og evt. forsørgeransvar i utlandet, antas evne og vilje til å investere overskuddskapital i bolig her i landet å være mindre.

Det er også en direkte sammenheng mellom innvandreres vanskeligheter arbeidsmarkedet og bostedsløshet blant innvandrere i den gruppen bostedsløse vi her snakker om. I en svensk intervjuundersøkelse med bostedsløse finner man at forholdet mellom bolig og arbeid utgjør en «double-bind»-situasjon: Uten arbeid - intet bosted, uten bosted - intet arbeid (Svärd 1994).

Også når det gjelder tildeling av offentlig hjelp til bolig hevder Orderud og Haaland at innvandrerne kommer dårlig ut. Orderud og Haaland finner at innvandrere langt oftere enn nordmenn får avslag på kommunale boligsøknader. I praktiseringen av en «elendighetsrangering» for tildeling av støtte kommer innvandrerne dårlig ut fordi de ofte mangler dokumentasjon på sosiale eller medisinske problemer, eller disse problemene ikke er store nok (Orderud og Haaland 1996, s. 95).

Til dette kan det imidlertid innvendes at intensjonen i den «elendighetsrangeringen» som Orderud og Haaland omtaler er å vurdere innvandrere og nordmenn likt i utgangspunktet. Hansen (1993) har tidligere pekt på at kriteriet for tildeling av bolig til *alle* grupper er graden av sosiale og medisinske problemer. Om disse problemene ikke er store nok for innvandrerne vil de bli forbigått av andre. Orderud og Haalands slutning om at disse forhold gjør at innvandrerne kommer dårlig ut i tildelingen forutsetter at det å være innvandrer i seg selv kvalifiserer på linje med andre problemer. Dette er ikke en bevisst boligpolitikk overfor innvandrere i Norge i dag.

Det sentrale i denne sammenheng er imidlertid at mange innvandrere er i en vanskelig boligsituasjon. Dette vil delvis skyldes en vanskelig situasjon på arbeids- og boligmarkedet, og delvis de problemer selve flyttingen til et annet land og en annen kultur fører med seg.

En studie av bostedsløshet blant etniske minoriteter i England fant at den vanligste årsaken til bostedsløshet blant unge mennesker i disse gruppene var brudd med ektefeller og/eller familiene på grunn av konflikter knyttet til forskjellige kulturers verdisyn (Davies et.al. 1996). Som vi tidligere har nevnt vil de aller fleste av oss en eller annen gang kunne komme i en vanskelig boligsituasjon. I slike situasjoner vil familie og nettverk være helt sentrale for å hjelpe en over «kneiken» til en finner ny bolig.

Guri Larsen: «Brødre. Hjemløshet og æreskamp blant innvandringens ungdom»:

«Spenningen mellom ytre fremtreden og indre liv bringer ungdommer inn i eksistensielle kriser. Når samfunnet møter dem med et press om å være noe annet enn det de opplever at de er, havner de i uklare og motsetningsfylte situasjoner hvor de kan komme til å handle på tvers av egne verdier og idealer i et forsøk på å bli godtatt, men uten at de blir det likevel.»

(Guri Larsen 1993, s. 133)

En omfattende studie av bostedsløshet i San Francisco viser at bostedsløse ofte har svakere sosialt nettverk enn andre i tilsvarende økonomiske situasjon, og at mangelen på nettverk ofte er en medvirkende årsak til bostedsløsheten. Undersøkelsen viser også at for mer enn halvparten av utvalget er «tvungen mobilitet» til annet geografisk område som skyldes tap av arbeid, endring av arbeidssituasjon, , flytting på grunn av samlivsbrudd eller tap av partner, en annen medvirkende årsak til bostedsløsheten (Wolch and Dear 1993, m.fl.).

Innvandrere som kommer til Norge har forlatt sitt nettverk i hjemlandet. Selv om mange innvandrere vil ha et nettverk her, må vi regne med at en del savner et sosialt nettverk som kan gi økonomisk hjelp eller gi oppholdssted, og at dette gjør seg særlig gjeldende kort tid etter at de ankommer landet. Sosialt nettverk er ikke bare viktig for å kunne få opphold hos bekjente, men også for å skaffe egen bolig. Mange av de som bor i leid bolig oppgir i Boforholdsundersøkelsen 1995 at de fant boligen gjennom venner¹¹.

Vi finner bekræftelse på et noe svakere sosialt nettverk blant utenomnordiske bostedsløse når vi sammenlikner oppholdsformer for nordiske og utenomnordiske i denne gruppen bostedsløse (tabell 16, neste side). Andelen innvandrere som oppholder seg midlertidig hos bekjente er halvparten av andelen nordmenn. Omtrent halvparten av denne gruppen innvandrere bor på hospits til forskjell fra 14 prosent nordmenn.

Tabell 16 Oppholdsform blant bostedsløse som ikke har psykiske problemer, er misbruker rusmidler eller oppholder seg på institusjon over lengre tid fordelt etter fødeland. Prosent

¹¹ Boforholdsundersøkelsen 1995 (BU95). Ikke publiserte data.

Oppholdsform	Norske	Utenom nordiske
Midlertidig hos bekjente	57	42
Hospits	14	38
Hybelhus	10	4
Fra dag til dag hos bekjente	9	9
Uten ordnet overnattingsmulighet	2	2
Campingvogn/-hytte	5	2
Annet	3	1
Mangler opplysning	5	4
Sum	105	102
N	295	255

Vi har ikke trukket ut bostedsløse som ikke er oppgitt å misbruke rusmidler, ha psykiske problemer eller har vært på institusjon fordi vi mener dette er en gruppe mer «verdige trengende» enn andre grupper. Det som er viktig i denne sammenheng er at bostedsløsheten for disse er forårsaket av mer begrensede forhold enn for flertallet av bostedsløse i Norge. Dermed er det andre typer tiltak, men ikke nødvendigvis enklere, som skal til for at man kan hjelpe disse til å skaffe og opprettholde egen bolig.

Vi må anta at flere av de strukturelle forhold knyttet til utvikling av bostedsløshet som er diskutert i forbindelse med denne gruppen også vil gjelde for alle bostedsløse i Norge. Vi kan ikke trekke den slutning at fordi de fleste bostedsløse også har personlige vanskeligheter også på andre områder, så er det disse som utløse bostedsløsheten. Hvilken vei årsakssammenhengen går her - bostedsløshet på grunn av andre problemer eller andre problemer på grunn av bostedsløsheten - er en klassisk «høna og egget-diskusjon» og lite fruktbar. Vi må regne med at *både* strukturelle forhold og individuelle forhold medvirker til bostedsløsheten for alle.

11. By og land

Bostedsløshet er i Norge som i andre land i høy grad et byproblem. Hvis vi imidlertid reiser spørsmålet om sammenhengen mellom by og land, reiser spørsmålet seg om mye av arbeidet for å forebygge bostedsløshet må foregå i mindre kommuner.

Vi skal se på bostedsløshet i byer og i mindre kommuner i Norge i dag. Vi har ikke opplysninger om flytting i vår undersøkelse, men vil likevel deretter reise spørsmålet om hvorfor bostedsløshet forekommer vesentlig i byene og diskutere bevegelsene fra land til by.

11.1 Bostedsløshet i byer og mindre kommuner i Norge

Som vi ser av tabellen under finner vi i vår undersøkelse ca. 0,6 bostedsløse pr. 1000 innbyggere i mellomstore kommuner i Norge (10 000 til 40 000 innbyggere). I små kommuner (mindre enn 10.000 innbyggere) ca. 0,4 pr. 1000. I de største kommunene finner vi 3,1 bostedsløse pr. 1000 innbyggere.

Tabell 17 Andel bostedsløse i Norge pr. 1000 innbyggere etter kommunistørrelse (N=4954)

Kommunestørrelse	Gjennomsnitt pr. 1000 innbyggere	Antall bostedsløse	Antall utvalgs kommuner
Fulltellingkommuner med over 40 000 innbyggere	3.1	4662	12
Utvalgs kommuner med 10.000-39.999 innbyggere	0.63	196	16
Utvalgs kommuner med under 10.000 innbyggere	0.36	96	68

Undersøkelsen i Sverige i 1993 fant at 52% av alle landets bostedsløse oppholdt seg i Sveriges 3 største byer og alle kommuner som hadde mer enn 100 bostedsløse var middelstore bykommuner (Socialstyrelsen 1994).

Tilsvarende finner vi i vårt materiale. De tre største byene i Norge (Oslo, Bergen og Trondheim) rapporterer 58 % av alle registrerte bostedsløse. I Oslo finner vi 5,22 bostedsløse pr. 1000 innbyggere (ca. 0,5%).

Til sammenlikning har Stockholm ca. 8 bostedsløse pr. 1000 innbyggere (Socialstyrelsen 1993).

Den lave andelen bostedsløse i kommuner med mindre enn 10 000 kan påvirkes noe av at man bruker andre betegnelser enn «bostedsløs» på personer som er uten egen bolig samtidig som de f.eks. misbruker rusmidler og/eller har psykiske problemer. Det er ikke utbygd noe egen hjelpeapparat spesielt tilpasset bostedsløse i de fleste små kommuner. Hvilken «merkelapp» som settes på en person som oppsøker hjelp vil trolig henge sammen med hvilke hjelpetilbud som finnes.

I tabellen under viser vi oppholdsform for bostedsløse etter kommunistørrelse.

Tabell 18 Oppholdsform blant de bostedsløse etter kommune størrelse. Prosent

Oppholdsform	Fulltellings-kommuner med over 40.000 innbyggere	Utvalgskommuner med 10.000-39.999 innbyggere	Utvalgskommuner med under 10.000 innbyggere
Hybelhus eller institusjonsleilighet	14	4	3
Institusjon eller fengsel	20	38	23
Midlertidig hos bekjente	26	28	44
Hospits eller lignende	19	10	4
Campingvogn eller -hytte	1	4	5
Fra dag til dag hos bekjente	9	9	9
Uten ordnet overnattingsmulighet	4	4	3
Annet	1	1	2
Vet ikke	5	2	6
Mangler opplysning	1	--	1
Sum	100	100	100
N=	4662	196	96

Note: En kji-kvadrat-test¹² av forskjellene mellom de ulike kommune størrelsene viser at resultatene er signifikante på et 5 prosent nivå.

Tabellen over kan se ut til å bekrefte at ordnet botilbud for bostedsløse ikke uventet er mindre utbygd i mindre kommuner enn i (stor-)bykommunene. Adskillig flere i de minste kommunene enn i de største kommunene oppholder seg midlertidig hos venner og bekjente - 44 mot 26 prosent.

En annen tolkning kan imidlertid være at bostedsløse i mindre kommuner ikke ønsker å bo på offentlige botilbud fordi dette kan oppfattes som mer stigmatiserende enn opphold hos bekjente.

Man skal merke seg at de forholdsvis like tallene i andel som oppholder seg på institusjon eller fengsel ikke innebærer at disse stedene har geografisk beliggenhet i de enkelte kommuner. De bostedsløse vi har registrert fra slike institusjoner er fordelt på «tilhørighetskommune» etter oppgitt bidragskommune.

11.2 Fra land til by?

Ser vi kun på hvilken andel av befolkningen bostedsløse utgjør i kommunene, er bostedsløshet først og fremst et byproblem. Dette handler imidlertid bare om hvor de bostedsløse oppholder seg, ikke hvor man finner årsakene til at den enkelte har havnet i en bostedsløshetskarriere.

Det er indikasjoner på at mange av de som er bostedsløse i byene er innflyttere. I Oslo kommunes utredning av bostedsløsheten på begynnelsen av '70 tallet finner man at 81% av de

¹² Når χ^2 gir en p-verdi under .5 vil forskjellene være signifikante med et signifikansnivå på 5 prosent

$$\chi^2 = \sum \frac{(f_o - f_e)^2}{f_e}$$

hvor f_o er lik observerte frekvenser og f_e er lik forventede frekvenser

bostedsløse var innflyttere til Oslo (i 1971). 19 prosent av de bostedsløse kom fra Østlandet og 60 prosent fra 'Norge ellers' (Oslo kommune 1971, s. 47).

Tidligere undersøkelser viser også at bostedsløse ofte beveger seg relativt ofte mellom forskjellige kommuner og distrikter. Odd Ramsøy undersøkte flyttinger blant bostedsløse i Oslo i 1969 og fant at bare en tredjedel av hans utvalg var i Oslo året rundt. De resterende beveget seg gjentatte ganger i løpet av et år mellom Oslo og andre kommuner (Ramsøy 1969, s.49).

Vår kartlegging og undersøkelsen i Sverige i 1993 tyder på at bostedsløshet også forekommer i mindre kommuner, selv om andelen av befolkningen her er adskillig lavere enn i byene. Som tidligere nevnt finner vi gjennomsnittlig 0,36 bostedsløse pr. 1000 innbyggere i kommuner med mindre enn 10.000 innbyggere i Norge.

Det kan være mange grunner til at vi finner en opphopning av bostedsløshet i byene. For det første vil det for rusmiddelmissbrukere trolig være lettere tilgang på rusmidler i byene. For det andre vil bostedsløse lettere finne et sosialt miljø av andre i samme situasjon i byene. Videre er det trolig lettere å leve 'på siden av samfunnet' i byene der de store antall innbyggere gir den enkelte større grad av anonymitet.

Hvis man har kommet i en bostedsløshetssituasjon kan det lettere å være bostedsløs, eller inne i økonomiske eller sosiale marginaliseringsprosesser, i byer enn i mindre kommuner. Fattigdom og rusmiddelmissbruk, og i noen tilfeller psykiske problemer, synes. Stigmaet som 'avvikler' kan være vanskelig å bære der alle ser deg og alle vet hvem du er.

Problemene kan imidlertid også oppstå gjennom selve flyttingen til byene. Boligprisene i byene er høyere enn i landet ellers og svak økonomi kan gjøre det vanskelig å oppnå eller opprettholde egen bolig. Videre vil flytting for de fleste innebære at man forlater et etablert nettverk. Det tar tid og krever deltakelse i arbeidsliv og/eller andre sosiale sfærer å etablere nytt nettverk. Dette kan skape en særlig utsatt posisjon der en eventuell arbeidsledighet, svak økonomi og manglende nettverk gjensidig øker sjansene for bostedsløshet.

Vi vet imidlertid lite om det relativt sett store antallet bostedsløse i byene skyldes at bostedsløsheten inntreffer når man flytter til byen eller om den enkelte på forhånd har manglet bolig. Som vi tidligere har nevnt vet vi fra andre land at nettverket har stor betydning for midlertidig å hjelpe personer i en vanskelig bosituasjon (Wolch and Dear 1993). Ved flytting fra mindre kommuner til bykommune vil de fleste mangle et slikt nettverk av familie og venner. Sjansen for å bli bostedsløs vil derfor øke.

På bakgrunn av samtaler vi har hatt med bostedsløse i Oslo kan vi trekke opp *en hypotetisk «karriere»* (case) som betegner bevegelsen fra en liten kommune til en by:

En person bor på et lite sted omtrent midt i Norge. Vedkommende får i løpet av tenårene en omgangskrets av personer som bruker en del alkohol og av og til reiser til nærmeste by for å kjøpe narkotika. Etterhvert begynner det å bli vanskelig å være på hjemstedet. Personen har hatt kontakt med politiet for småforseelser flere ganger og menneskene som bor på hjemstedet ser mer og mer skjevt på vedkommende.

Mot slutten av tenårene begynner personen å være mer og mer i nærmeste by på tilfeldige oppholdssteder, men har bolig fortsatt på hjemstedet. Kontakten med andre på hjemstedet blir etterhvert dominert av negative relasjoner. Politiet eller lensmannen på stedet formidler inntrykk av at vedkommende er en

«plage» for lokalmiljøet. Ved sosialtjenesten får vedkommende ikke annen hjelp enn økonomisk støtte. Venner fra oppveksten har vedkommende ikke kontakt med lenger.

Vårt eksempel bestemmer seg nå for å finne seg en jobb i en av de store byene; søker, får etterhvert jobb og flytter. På arbeidsplassen går det bra en god stund, men etter et års tid oppstår det konflikt med sjefen fordi vedkommende er borte flere dager på rad. Etter å ha fått sparken opprettholder vedkommende sin bolig en stund med hjelp fra sosialkontoret. På grunn av bråk fra boligen både om formiddagen og på kveldstid blir imidlertid kontrakten oppsagt etter noen måneder. Personen tilbringer nå sin første periode på hospits i byen.

Vi vil understreke at vi ikke har noe systematisk datamateriale som grunnlag for dette eksempelet. Det vi ønsker å illustrere er problemstillinger knyttet til hvor- og hvordan bostedsløsheten oppstår. Det kan ikke være tvil om at den beste muligheten for å hindre at vedkommende i dette eksempelet i det hele tatt ble bostedsløs, ville være å sette inn ressurser på vedkommendes hjemsted.

12. Bostedsløses inntektskilder

Det kan ikke være tvil om at de bostedsløse i dag, som tidligere, er de fattigste av de fattige.

Stortingsmelding nr. 34 hevder at bostedsløse i Norge er underforbrukere av sosiale støtteordninger og trygdeytelser (Stortingsmelding nr. 34; 1988-89, Boligpolitikk i 90-årene). Å orientere seg i hvilke rettigheter den enkelte har til offentlige støtteordninger krever kunnskap og ressurser. Det er ikke slik her i landet at man oppfordres til å motta sosialhjelp eller annen offentlig støtte. Overfor sosialkontorene må den enkelte selv kreve sine rettigheter og kunne dokumentere sin økonomiske situasjon.

Tilsvarende finner vi igjen i andre land. En undersøkelse i Belgia viste at antallet bostedsløse som mottok sosialhjelp ble doblet etter at de hadde vært i kontakt med folk i hjelpeapparatet som hjalp dem å kreve sine rettigheter: "This points in the direction of the conclusion that homeless people encounter administrative obstacles when claiming their right to minimum subsistence means and that they may therefore need assistance to do so" (Avramov 1995, s. 137).

I tabellen under viser vi inntektskilder for de bostedsløse i vår undersøkelse. Tabellen viser hovedsakelig inntektskilde. Flere av de bostedsløse vil trolig ha inntekter fra flere hold.

Tabell 19 Hovedsakelig inntektskilde blant de bostedsløse (N=5319)

Nåværende inntektskilde	Prosent	Gjennomsnitts alder
Lønn	3	34
Studielån/stipend	1	22
Arbeidsledighetstrygd	5	34
Sosialbidrag	54	32
Sykepenger	2	34
Pensjon	19	48
Vet ikke	4	
Annet	12	
Mangler opplysning	--	
Sum	100	

Vi ser av tabellen over at sosialbidrag er den dominerende inntektskilde i vårt utvalg. 54 prosent av utvalget har sosialbidrag som hovedsakelig inntektskilde. Vi må regne med at flere har sosialhjelp som bi-inntekt. Det kan likevel synes noe uventet at tallet er så lavt for en gruppe som opplagt er økonomisk svært vanskeligstilte.

Videre er 19 prosent oppgitt å motta pensjon. I spørreskjema ble det spurt om pensjon. Vi har derfor ikke mulighet til å skille mellom ulike pensjons- og trygdeordninger.

Få mottar arbeidsledighetstrygd, bare 5 prosent.

Videre finner vi at 3 prosent av utvalget har lønn som hovedsakelig inntektskilde. Dette er et lavt tall sammenliknet med tidligere undersøkelser i nordiske land, der andelen med lønn som

inntektskilde stort sett ligger mellom 10 og 25 prosent (Järvinen 1992). Vi har imidlertid ikke gjennom vår undersøkelse opplysninger om lønn fra svart arbeid.

Undersøkelser i Sverige tyder på at arbeidsmarkedstilknytningen for bostedsløse er synkende. Flere (opp til 43 prosent) hadde kortvarige og tilfeldige jobber på 60-tallet enn det som er tilfellet i 90-årene. Tilsvarende finner vi i undersøkelsen i Oslo i på 60-tallet der 41 prosent levde på sosialhjelp, 27 prosent mottok trygd og hele 32 prosent arbeidet (Oslo kommune 1970).

Lavere arbeidsmarkedstilknytning for bostedsløse i dag enn på 60-tallet påvirkes trolig på den ene side av at flere jobber krever fagutdanning. På den annen side vil dette påvirkes av endringer i tilgang på trygd og sosialhjelp.

Videre er det 1 prosent av utvalget som lever av studielån. Studielånmottakerne i vårt utvalg er i mindre grad oppgitt å misbruke rusmidler eller ha psykisk sykdom enn utvalget som helhet. Dagens satser (skoleåret 96/97) for studielån og stipend samlet er 61 400,- kr. pr. år (evt. reisestipend eller andre tilleggssytelser ikke inkludert; tall oppgitt fra Statens Lånekasse for utdanning).

Ikke uventet finner vi at gjennomsnittsalderen varierer en del for inntektsformene. Gjennomsnittsalderen for mottakere av sosialbidrag er 32 år. Ytterpunktene utgjøres av studielånmottakerne (22 år) og de som lever av trygd (48 år).

Kategorien «annet» er her høy - 12 prosent. Dette skyldes antakelig først og fremst for lite nyanserte svaralternativer i spørreskjema.

13. Korte beskrivelser av noen grupper bostedsløse sammenliknet med alle

Vi skal her se på tre grupper bostedsløse som skiller seg fra utvalget som helhet. Gruppene er interessante fordi de på forskjellige måte utgjør «ytterpunkter» blant de bostedsløse. Dette gjelder de yngste bostedsløse, de eldre bostedsløse og de som er uten ordnet overnattingsmulighet for kommende natt.

13.1 De yngste bostedsløse

Vi ser av tabell 20 (under) at det er en del klare forskjeller mellom utvalget av yngre bostedsløse og utvalget som helhet. Andelen kvinner er vesentlig høyere blant yngre bostedsløse (36 prosent) enn for hele utvalget (24 prosent). Det er noe flere innvandrere, 24 prosent av de bostedsløse under 20 år er født i land utenom Norden. Sammenholder vi dette med tabell 6 («Fødeland», side 43) ser vi at de aller fleste av disse er fra fremmedkulturelle land.

Tallen viser også at de yngste i noe mindre grad enn alle bor på hospits og langt sjeldnere på hybelhus.

Vi ser videre av tabell 20 at for vårt utvalg er det adskillig flere i den aller yngste gruppen bostedsløse (under 20 år) enn i utvalget som helhet som ikke misbruker rusmidler (36 mot 19 prosent). Særlig gjelder dette alkoholmisbruk der andelen som misbruker alkohol er over 4 ganger så høy i utvalget som helhet i forhold til yngre bostedsløse.

Den yngste gruppen bostedsløse er også i mindre grad er oppgitt å være psykisk eller fysisk syke.

Tabell 20 Yngre bostedsløse - under 20 år sammenliknet med alle bostedsløse fordelt etter utvalgte verdier. Prosent

	Yngre bostedsløse (N=197)	Alle (N=5319)
Kjønn		
Kvinne	36	24
Mann	64	76
Fødeland		
Utenom nordiske	24	15
Oppholdsform		
Bor på hospits	14	18
Bor på hybelhus	4	14
Rusmisbruk		
Alkoholmisbruk	7	30
Narkotikamisbruk	29	31
Ikke misbruk	36	19
Psykisk syk	18	24
Kroppslig syk	6	11

13.2 Eldre bostedsløse

Langt flere av de bostedsløse over 65 år enn utvalget som helhet befinner seg på institusjon eller i fengsel og langt færre oppholder seg hos venner og bekjente. Få (5 prosent) av de eldre er fra land utenfor Norden. Til sammenlikning var 24 prosent av de yngre bostedsløse fra land utenfor Norden.

Videre ser vi at 60 prosent av de bostedsløse over 65 år er oppgitt å misbruke alkohol og at flere har en fysisk sykdom eller funksjonshemming. *Ingen* av de eldre bostedsløse er oppgitt å misbruke narkotika.

Alkoholmisbruket blant eldre bostedsløse har i studier i andre land vært beskrevet som en sentral del av en 'bostedsløshetskultur' der alkoholen utgjør en viktig kontekst for sosial interaksjon mellom eldre bostedsløse (Wolch and Dear 1993, Cohen and Sokolovsky 1989), Alkoholmisbruk blant bostedsløse som kulturtrekk er også beskrevet i flere av de norske studiene på 70-tallet (eks. Ramsøy 1971 og Espeland 1977).

De eldste bostedsløse er i langt høyere grad enn utvalget som helhet oppgitt å være fysisk syke (37 mot 11 prosent).

Tabell 21 Eldre bostedsløse - over 65 år sammenlignet med alle bostedsløse fordelt etter utvalgte verdier. Prosent

	Eldre bostedsløse (N=193)	Alle (N=5319)
Kjønn		
Kvinne	16	24
Mann	84	76
Fødeland		
Utenom nordiske	5	15
Oppholdsform		
Midlertidig hos bekjente	5	18
I fengsel eller institusjon	60	14
Rusmisbruk		
Alkoholmisbruk	60	30
Narkotikamisbruk	--	31
Kroppslig syk	37	11

13.3 Uten ordnet overnattingsmulighet kommende natt

Gruppen som i undersøkelsen er betegnet som «uten ordnet overnattingsmulighet kommende natt» omfatter det som i eldre undersøkelser gjerne betegnes som «uteliggere» (Socialstyrelsen 1993), «uten bosted» (Strumse 1991), eller liknende. Vi benytter betegnelsen «uten ordnet overnattingsmulighet...» fordi dette er personer som ikke nødvendigvis sover uten tak over hodet, men er bostedsløse som er henvist til tilfeldige oppholdsalternativ, enten dette er på gaten i trappeopp ganger, eller annet.

Det store påtrykket på Frelsesarmeen og Oslo kommune vinteren 1996/-97 for å finne overnattingssted for bostedsløse i Oslo som på dette tidspunkt var uten ordnet overnattingsmulighet, illustrerer at en vesentlig del av disse er henvist til å sove ute.

I tabell 22 har vi sett på kjønn, rusmiddelbruk og fysisk og psykisk sykdom for de som er uten ordnet overnattingsmulighet for kommende natt sammenliknet med alle.

Som vi ser skiller disse seg totalt sett lite fra hele utvalget. Det er imidlertid noen mindre forskjeller mht. rusmiddelbruk.

Alkoholmisbruket er noe lavere og narkotikamisbruket noe høyere blant de som er uten ordnet overnattingsmulighet kommende natt.

Noe uventet ser vi også at denne gruppen gjennomgående er rapportert å være både psykisk og fysisk *friskere* enn utvalget som helhet, selv om forskjellene ikke er store.

Rus

«Rusen gjør at en føler seg sikrere i situasjoner som ellers oppfattes som anstrengte. Redselen for å dumme seg ut avløses av mer avslappethet. Eller døyving av smerte. (...) Det gir en opplevelse av kontroll over kroppen, kanskje i mangel av kontroll ellers i livet. Rusen gir en opplevelse av varme selv om det ellers er kaldt.»

Hjørdis Fodstad; I skyggen av eika. Historien om snifferne ved Akerselva i Oslo (...).Fodstad 1996, s. 22

Tabell 22 Bostedsløse uten ordnet overnattingsmulighet sammenliknet med alle bostedsløse fordelt etter utvalgte verdier. Prosent

	Uten ordnet overnattingsmulighet (N=209)	Alle (N=5319)
Kjønn		
Kvinne	22	24
Mann	78	76
Rusmisbruk		
Alkoholmisbruk	30	30
Narkotikamisbruk	37	31
Ikke misbruk	8	19
Psykisk syk	20	24
Kroppslig syk	9	11

14. Endringer i bostedsløsheten

Begrepet «de nye bostedsløse» er brukt i mange nyere studier av bostedsløshet. Begrepet betegner gjerne en økning i bostedsløse med psykiske problemer, økende andel kvinner og yngre bostedsløse (Lamb 1984, Wolch and Dear 1993, Järvinen 1992, m.fl.).

FEANTSA finner at endringene i bostedsløsheten i EU-landene er preget av:

- Sterkest økning i antall i aldersgruppen 18 til 25 år
- Kvinneandelen øker og særlig andelen skilte kvinner ser ut til å være økende
- Det finner sted en endring i *når* bostedsløsheten inntreffer: Det er ikke lenger bare den aldrende vagabonden man finner på gaten. I dag inntreffer bostedsløshet i økende grad i overgangen fra ungdom til voksen alder. Bostedsløshet inntreffer når ungen mennesker flytter hjemmefra og skal etablere sitt eget liv (Avramov 1995b).

Dette siste reiser en del spørsmål; hvorfor flytter unge mennesker ut av foreldrehjemmet når de ikke har noe sted å gå til? Hvorfor blir de ikke boende til de kan etablere sitt eget bosted? Viser dette oss noe om endrede familieforhold og en samfunnsmessig endring i hvem som tillegges ansvaret for den som ikke greier seg selv?

Margareta Järvinen (1992) gjør en sammenfatning av nordiske undersøkelser av bostedsløshet. I flere av de undersøkelsene som gjennomgås vises det til en «ny hemlöshet»:

1. Alders- og kjønns sammensetningen er under endring. Gjennomsnittsalderen synker og andelen kvinner er økende (Amterne og [...] 1990, Kaakinen 1991). Andelen kvinner er videre høyere blant yngre bostedsløse, enn blant eldre (Selgård 1986, Ellisaari m.fl. 1985, Brandt 1992, Järvinen 1992).
2. De bostedsløses inntektssituasjon er i ferd med å endres. Tidligere var det flere som forsørget seg gjennom tilfeldige arbeidsinntekter. I dag lever flere på offentlig stønad.
3. Andelen med rusmiddelmisbruk varierer i de nordiske undersøkelsene mellom 30% og 75%. De fleste av disse misbruker alkohol. Det er imidlertid en høyere andel narkotika- og blandingsmisbruk blant yngre bostedsløse, noe som kan tolkes i retning av at andelen narkotikamisbrukere er i ferd med å øke.
4. Andelen med psykiske problemer varierer mellom 8% og 22%, og det antas at denne andelen er stigende.

I USA finner man at alkoholmisbruket er like høyt i de nye gruppene bostedsløse som i andre, men *i tillegg* økte narkotikamisbruket dramatisk i løpet av 80-årene (Bassuk, Rubin og Lauriat 1984). Økningen i rusmiddelmisbruk øker risikoen for fysiske og psykiske helseproblemer (Schutt and Garrett 1992). Multiple diagnoser har blitt vanligere enn tidligere blant bostedsløse. Skillet mellom multiple diagnoser og enkelt-diagnoser peker på en klar forskjell mellom de «gamle» og de «nye» bostedsløse (Wolch and Dear 1993).

Mht. alkoholmisbruk synes forholdene å være noe annerledes i Norge enn i USA. I vår undersøkelse finner vi at de aller yngste i liten grad misbruker alkohol, mens narkotikamisbruket er omtrent like høyt som for utvalget som helhet (tabell 20).

Forøvrig finner vi stort sett de samme kjennetegn ved de yngre gruppene bostedsløse som er beskrevet i andre undersøkelser i Norden. Som tidligere beskrevet er gjennomsnittsalderen for kvinner er lavere enn for menn. 6 prosent av kvinnene er under 20 år, mens bare 3 prosent menn er under 20 år. I neste aldersgruppe - 20 til 24 år - finner vi 21 prosent av kvinnene og bare 12 prosent av den mannlige gruppen bostedsløse. Vi finner altså også i Norge flere kvinner blant de yngre bostedsløse.

Vi har ikke direkte sammenliknbare tall på bostedsløses inntektskilder i Norge, men mye tyder på at dagens bostedsløse har en svakere arbeidsmarkedstilknytning enn tidligere. I vårt utvalg har 3 prosent lønn som hovedsakelig inntektskilde (tabell 19), mens Oslo kommune oppgir at 32 prosent var i arbeid i 1971 (Oslo kommune 1971).

Vi har ikke tall som kan fortelle om andelen med psykiske problemer er i ferd med å øke i Norge. Vi har imidlertid hatt nedbygging av psykiatriske institusjoner her som i andre land der man finner at bostedsløse med psykiske problemer øker.

Vi finner imidlertid i vårt materiale en større andel bostedsløse med fødeland utenfor Norden i den yngste aldersgruppen enn i hele utvalget. I den yngste aldersgruppen finner vi 24 prosent innvandrere mot 15 prosent for av hele utvalget. Vi finner videre at gjennomsnittsalderen for innvandrere (33 år) er lavere enn for bostedsløse født i Norge. Når vi tar i betraktning at disse i langt mindre grad misbruker rusmidler (tabell 20) kan vårt materiale antyde en voksende andel innvandrere hvis hovedproblem er å komme inn på boligmarkedet.

Vi finner imidlertid relativt få unge norske blant de yngste bostedsløse. Dette kan skyldes en underrepresentasjon som følge av vår metode. Det er en mulighet for at disse i mindre grad enn noe eldre bostedsløse er i kontakt med hjelpeapparatet, og i større grad oppholder seg hos bekjente, og at de har inntekter fra familie, sporadisk arbeid eller evt. studielån.

Det er vanskelig å trekke konklusjoner om endringer i bostedsløsheten i Norge fordi tidligere undersøkelser bare er gjort i enkelte byer og fordi disse undersøkelsene bygger på ulike definisjoner av bostedsløshet og ulike metoder.

Forskjeller mellom yngre og eldre bostedsløse kan ikke alene bekrefte endringer i bostedsløsheten som fenomen. Forskjellene mellom alderskategoriene kan helt eller delvis ha vært tilstede tidligere. Disse forskjellene kan imidlertid betraktes som antydninger på endringer i bostedsløsheten i Norge og bør undersøkes videre.

Litteratur

- Amtrådsforeningen i Danmark 1990. «*Amterne og videreutvikling av § 105 institutioner*»
- Avramov, D.; (a) *Homelessness in the European Union. Social and Legal context of Housing exclusion in the 1990s*. FEANTSA. Brussel 1995
- Avramov, D.; (b) *Social context of homelessness in the European Union*. Paper på seminar "Nordisk nettverk for forskning på bostedsløshet". NBI 1995
- Baer, W.C.; "The shadow market in housing". *Scientific American* nr. 255 - 1986
- Bassuk, E.L., Rubin, L., og Lauriat, A.; *Is Homelessness a Mental Health Problem?* *American Journal of Psykiatry*, 1984, 141, 1546-1550
- Blinge, Aud; *Resultat av undersøkelse om bostedsløshet i Oslo 1995*. Foredrag på seminar "Nordisk nettverk for forskning på bostedsløshet". NBI 1995
- Brandt, Preben; *Kunne mennesker, der som voksne bliver hjemløse være identificerede tidligere i deres liv og forebyggelse være iværksat?*. Paper til "Nordisk nettverk for forskning på bostedsløshet", Lund 1994
- Brandt, Preben; *Yngre hjemløse i København*. FADL's forlag. København 1992
- Cohen, C.I. og Sokolovski, J.; *Toward a concept of homelessness*. Guilford press. New York 1989
- Conseil de l'Europe; *Homelessness*; Council of Europe Press 1993
- Dear, M.; *Understanding and overcoming the NIMBY syndrome*. *Journal of the American planning association* 1992
- Davies, J., Lyle, S.; *Discounted Voices: Homeless black and minority ethnic people in England*. Departemental Working Paper nr. 15. School of Sociology and Social Policy, University of Leeds. Leeds 1996. I Research Findings. Nuffield Foundation. 1996
- de Feijter, H., Radstaak, H.; *Homelessness in the Netherlands. Trends and Developments*. FEANTSA, Brussels 1994
- Ellisaari, Jaakko; Maidell, Hanna; Niemi, Risto; *Härbärgesundersökningen. Sociaverket, Helsingfors stad 1985* (Stensil) I Järvinen, Margareta; *Hemlöshetsforskning i Norden - Nordiska hemlöshetsundersökningar 1980 til 1992 - Sammenfatning*. «Hemlöshet i Norden». NAD-publikasjon nr. 22. Helsingfors 1992
- Espeland, W.J.; *Blommor från rännstenen - en studie av muntlig tradition ock livsvillkor bland hemlösa alkoholister i Bergen*. Stockholm 1977

- Espeland, W.J.; *Mellom forakt og nestekjærleik. Om livsforma til dei heimlause alkoholikarane i det norske samfunnet*. I "Hemløshet i Norden". NAD-publikasjon nr. 22. Helsinki 1992
- Fodstad, Hjørdis; *I skyggen av eika*. Universitetsforlaget. Oslo 1996
- Franèr, Paul og Ågren, Gunnar; *Hvilans behandlingshem - ett härbärge för kvinnor*. FoU-byrå. Rapport nr. 68. Stockholm 1987
- Germani, G.; *Marginality*. New Jersey 1980. I Nils Mortensen (red.); "Social Integration and Marginalisation". Samfundslitteratur. Fredriksberg 1995
- Gullberg, Anders; *Bostadsnödens befarande återkomst - om möjligheten av att skilja mytbildning ock pålitliga metoder vid studiet av bostadslöshet*. Paper til "Nordisk nettverk for forskning på bostedsløshet" 1993. Stockholm 1993
- Hansen, Thorbjørn og Åhrén, Per; *Vanskeligstilte boligsøkere*. Programmet for storbyforskning, Rapport nr. 16, Byggforsk 1991
- Hansen, Thorbjørn; *Trengs det en egen boligpolitikk for flyktninger?* Paper til boligkonferanse i Gävle. NBI, april 1993
- Juhila, Kirsti; *Bottom-of-the-Barrel Housing Markets. Discourse Analysis of the Practices of the Municipal Housing and Social Authorities*. I «Hemlöshet i Norden». NAD-publikasjon nr. 22. Helsingfors 1992
- Järvinen, Margareta; *Hemlöshetsforskning i Norden - Nordiska hemlöshetsundersökningar 1980 til 1992 - Sammenfatning*. I «Hemlöshet i Norden». NAD-publikasjon nr. 22. Helsingfors 1992
- Jørgensen, B.; *Fra avviksstempling til helhetlig ansvar*. Rehabiliteringskontoret i Stavanger: De tyngste må fortsatt få særomsorg. Sosialdepartementet, temahefte 2: 1993
- Kaakinen, Juha; *Bostadslösa i Helsingfors 1990*. Helsingfors stad. Socialverket 1991 (Stensil)
- Kjær Jensen, Mogens; *Hjemløse med og uden egen bolig*. Socialforskningsinstituttet, Rapport 95:6. København 1995
- Larsen, Guri; Brødre. *Æreskamp og hjemløshet blant innvandringens ungdom*. Pax forlag. Oslo 1992
- Lidstone, Penny; *Rationing Housing to the Homeless Applicant*. Housing Studies Vol 9, nr. 4
- Orderud, Geir Inge og Haaland, Thomas; *Innvandrere og det offentlige boligtilbud*. NIBR-Rapport nr. 15 - 1996
- Oslo Kommune; *Spesielle problemnotater og programanalyser - Vedlegg 3. Finansrådmannens forslag til langtidsbudsjett 1972-1976*, Oslo Kommune 1972

- Oslo Byråd; *Om botilbud til vanskeligstilte bostedsløse*. Sosialutvalget, Oslo Byråd 1986
- Oslo Byråd; *Arbeidet med bostedsløse - kommunens bruk av hospits og andre botilbud*
Byrådsak 53/93
- Punternvold Bø, Bente; *Fremmedarbeidere i Oslo. En undersøkelse av bosetting, boligforhold og boligpolitiske tiltak*. Diakonhjemmets Sosialskole. Oslo 1979
- Ramsøy, Odd; *På livet. Fra filleproletariatet i Oslo*. Universitetsforlaget. Oslo 1971
- Ramsøy, Odd; *Sosiologiske sider ved løsgjengerproblemet i Oslo*. I «Løsgjengeromsorgen - en utfordring». Universitetsforlaget. Oslo 1969
- Sahlin, Ingrid; *Hemløshet - reflexioner kring ett begrepp*. I "Hemløshet i Norden".
NAD-publikasjon nr. 22. Helsinki 1992
- Sahlin, Ingrid; *Om prosesser som genererer bostedsløshet: Tre nivåer og åtte distinksjoner*.
Paper til "Nordisk nettverk for forskning på bostedsløshet" 1993. Stockholm 1993
- Sahlin, Ingrid; *Exkludering som strategi og definisjonsprosess*. Paper på seminar "Nordisk nettverk for forskning på bostedsløshet". NBI 1995
- Sahlin, Ingrid; *På gränsen til bostad. Avvisning, utvisning, specialkontrakt*. Lund Studies in Social Welfare. Arkiv forlag. Lund 1996
- Sapounakis, A.; 1994. *Annual Report on Homelessness and Substandard Housing Conditions in Greece*. FEANTSA, Brussels
- Schutt, R.K., Garrett, G.R.; *Responding to the homeless: Policy and Practice*.
New York: Plenum, 1992b
- Selgård, Erik; *Bostedsløse i Oslo*. Oslo kommune 1986
- Socialstyrelsen; *Hemlösa i Sverige*. Socialstyrelsen 1993, stensil
- Socialstyrelsen; *De bostadslösas situation i Sverige*. Socialstyrelsen rapport nr. 15, 1994
- Sosin, M., Paliavin, I., og Westerfelt, H.; *Toward a longitudinal analysis of homelessness*.
Journal of social issues nr. 46 - 1990
- Stortingsmelding nr.34, *Boligpolitikk for 90-årene (1988-89)*
- Strumse, Einar; *Hemløshet og rusmiddelbruk; Forskningsbasert kunnskap, eksempler på tiltak og situasjonen i Bergen*. HEMIL-rapport nr.1 - 1993. Universitetet I Bergen 1993
- Sundby, Per; *Løsgjengeriet: Dets årsaker, omfang og medisinske aspekter*. I «Løsgjengeromsorgen - en utfordring». Universitetsforlaget. Oslo 1969

Svärd, Hans; *Hemløshetsgenererende processer - Delrapport: intervjuer med hemløsa. En kvalitativ studie*. Socialhögskolan i Lund 1994

Svendsen, P., Hordvik, W.; *UFB-prosjektet juni 1988 - juni 1990*. Trondheim kommune, avdeling for helsevern og sosial omsorg 1990

Taipale, I.; *Bostadsløshet och alkohol*. Stiftelsen for alkoholforskning i Finland. Rapport nr. 32: 1982

Ulfrstad, L.M. og Hansen, T.; *Om å studere boforhold for vanskeligstilte*. Forprosjektrapport. NBI/KS 1994

Watson, S. and Austerberry, H.; *Housing and homelessness: A feminist perspective*. Routledge. New York 1986

Wolch, Jennifer and Dear, Michael; *Malign Neglect. Homelessness in an American City*. Jossey-Bass Publishers. San Fransisco 1993

VEDLEGG

Hvorfra rapporteres de bostedsløse?

Oversikt over hvor de rapporterte skjemaene er hentet fra. Prosentfordeling før fjerning av dobbeltrappering. Prosent (N = 6192)

Institusjonstype	Prosent
Kommunale sosialkontor	52
Kommunale boligkontor	6
Barnevernet	2
Fengsel	3
Psykiatriske institusjoner	6
Sykehus	1
Rusmiddelomsorg	7
Vernehjem	1
Frivillige organisasjoner	6
Uteseksjonen	5
Hybelhus	5
Hospits	2
Lensmannskontor	1
Annet	2
Sum	99

I følgende kommuner er det ikke rapportert bostedsløse;

Agdenes	Lærdal
Aukra	Narvik
Berg	Nesna
Bindal	Norddal
Evje	Nordreisa
Flesberg	Rissa
Fosnes	Røst
Froland	Røyrvik
Frosta	Smøla
Grane	Solund
Gulen	Songdalen
Haram	Spydeberg
Hareid	Stordal
Hol	Stryn
Hægebostad	Sørfold
Høylandet	Sørreisa
Kvalsund	Tynset
Kvinesdal	Vik
Kåfjord	Vikna
Leirfjord	Vinje
Lenvik	Østre Slidre
Lierne	Årdal

Antall bostedsløse i samtlige utvalgskommuner med rapporterte bostedsløse.

Antall personer rapportert av sosialkontoret, av frivillige organisasjoner samt totalt antall rapporterte. Når antallet personer er mindre enn 5 angis '*' isteden for antallet av hensyn til beskyttelse av enkeltpersoners identitet.

	Sosialkontor	Frivillige organisasjoner	Totalt
	Rapportert	Rapportert	Antall
Arendal	*		29
Asker	91		118
Bergen	426	44	754
Bærum	85		164
Drammen	58	*	108
Eide			*
Fjaler	*		*
Flå	*		*
Fredrikstad	36	*	90
Førde	11		12
Hemsedal	*		*
Holmestrand			11
Hvaler			*
Jevnaker	10		11
Klepp	*		*
Kongsberg	*		11
Kristiansand	114	*	186
Levanger			*
Lillehammer	13		21
Nes	*		*
Nesodden	9		19
Orkdal	11		11
Os	*		*
Oslo	1655	94	2513
Ringsaker	14		21
Rollag	*		*
Rælingen	19		19
Sandefjord	*		18
Sandnes	21		29
Sauherad	*		*
Sel	*		*
Skien	44	*	50
Stange	9		13
Stavanger	98	8	254
Stord	15		19
Sveio	*		*
Søgne	5		6
Sør-Aurdal	*		*
Sør-Fron	*		*
Sør-Odal	*		*
Sør-Varanger	*		*
Time	*		*
Tromsø	14	*	69
Trondheim	108	42	327
Trøgstad	*		*
Vadsø	10		11
Vegårshei	*		*
Våle	*		*
Ørland	*		8

"De fire største byene"

Kjønn, alder og oppholdssted blant de bostedsløse i de fire største byene i Norge. Prosent

	Oslo	Bergen	Trondheim	Stavanger
Kjønn				
Kvinne	25	19	25	26
Mann	75	81	75	74
Alder				
Under 20 år	2	5	7	2
20-24 år	12	15	15	15
25-29 år	17	17	15	14
30-34 år	21	17	12	18
35-39 år	17	16	10	14
40-44 år	10	9	11	14
45-49 år	7	5	13	10
50-54 år	4	5	4	3
55-59 år	3	3	6	2
60-64 år	1	3	4	2
65-69 år	1	2	2	2
70-74 år	1	1	1	2
Over 75 år	1	1	2	2
Oppholdssted				
Hybelhus eller institusjonsleilighet	15	14	28	13
Institusjon eller fengsel	16	18	24	24
Midlertidig hos bekjente	22	36	22	29
Hospits eller lignende	25	19	2	20
Campingvogn eller -hytte	1	1	1	1
Fra dag til dag hos bekjente	9	6	12	5
Uten ordnet overnattingsmulighet	5	2	5	3
Annet	1	--	1	1
Vet ikke	5	3	4	4
Mangler opplysninger	1	1	--	--
N=	2612	761	327	254

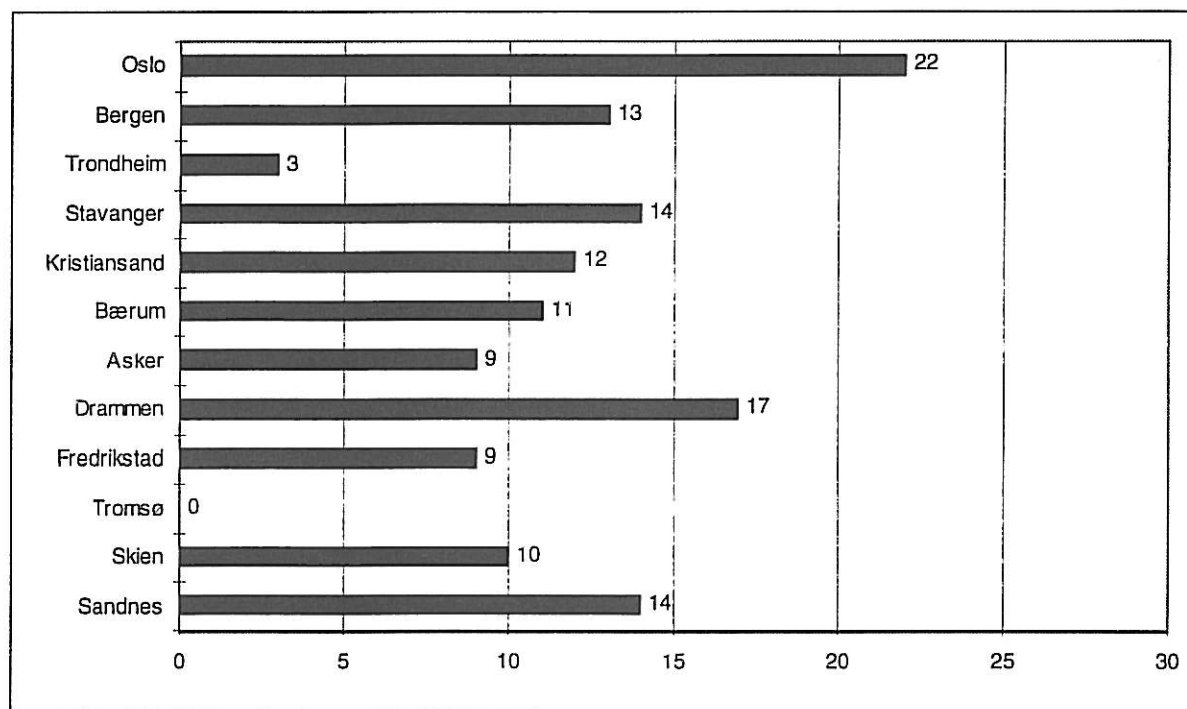
Oversikt over kommuner som oppgir å ha bostedsløse i alle kommuner i undersøkelsen etter kommunestørrelse

Gjennomsnittlig antall bostedsløse p.r. 1000 innbygger i parentes

Kommuner med over 40 000 innbyggere	Utvalgskommuner med 10.000 til 39.000 innbyggere	Utvalgskommuner med under 10.000 innbyggere
Oslo	Orkdal	Flå
Bergen	Klepp	Rollag
Trondheim	Time	Hemsedal
Stavanger	Arendal	Vegårshei
Kristiansand	Nesodden	Os
Bærum	Rælingen	Fjaler
Asker	Stord	Eide
Drammen	Nes	Hvaler
Fredrikstad	Levanger	Sør-Fron
Tromsø	Stange	Sør-Aurdal
Skien	Kongsberg	Våle
Sandnes	Lillehammer	Sauherad
(3.1)	Ringsaker	Sveio
	Sandefjord	Trøgstad
	(0.63)	Ørland
		Jevnaker
		Vadsø
		Sel
		Sør-Odal
		Søgne
		Tysvær
		Førde
		Holmestrand
		Sør-Varanger
		(0.36)

Andel med et ikke nordisk fødeland i kommuner det er gjort fulltelling.

Prosent

Gjennomsnitt-, minimum- og maksimums alder
blant de bostedsløse i kommuner med over 40.000 innbyggere

Kommune	Gjennomsnitt	Minimum	Maksimum
Alle	36	16	86
Oslo	36	16	85
Bergen	35	17	86
Trondheim	38	17	86
Stavanger	37	17	79
Kristiansand	34	18	68
Bærum	34	17	66
Asker	34	19	73
Drammen	33	18	61
Fredrikstad	34	19	83
Tromsø	32	17	59
Skien	31	18	61
Sandnes	29	20	39

Midlertidig bostedsløse sammenlignet med alle bostedsløse. Prosent

	Midlertidig bostedsløse (N=1287)	Alle (N=5139)
Kjønn		
Kvinne	27	24
Mann	73	76
Utenom nordiske	31	16
Omsorg for barn	13	8
Psykisk syk	19	24
Rusmiddelmisbruk		
Alkohol	27	30
Narkotika	22	31
Ikke misbruk	29	19
Opphold		
Hybelhus	16	14
Fengsel/institusjon	16	23
Hospits	21	19
Hos bekjente	38	34
Uten ordnet overnattingsmulighet	3	4

Dominerende misbruk blant de bostedsløse.

Prosent (N=5319)

Dominerende misbruk	Prosent	Gjennomsnitts alder
Alkohol	27	43
Teknisk sprit	3	50
Narkotika	30	30
Løsningsmiddel	--	--
Tabletter	1	36
Ikke misbruk	19	34
Annet alternativ	--	34
Vet ikke	17	
Mangler opplysning	4	
Sum	101	

Fysisk sykdom blant de bostedsløse

Prosent (N=5319)

Bostedsløse med fysisk sykdom eller funksjonshemming som medfører behov for behandling	Prosent	Gjennomsnittsalder
Kroppslig sykdom	11	44
Ikke kroppslig sykdom	71	34
Vet ikke	13	
Mangler opplysning	5	
Sum	100	

Andelen bostedsløse som er utskrevet fra institusjon eller fengsel siste 6 måneder.

Prosent (N=5319)

	Prosent
Fengsel	7
Psykiatrisk institusjon	3
Behandlingsinstitusjon for rusmiddelmisbruk	7
Sykehus, sykehjem	1
Annen institusjon	4
Ikke utskrevet fra institusjon	60
Vet ikke	13
Mangler opplysninger	5
Sum	100

Bostedsløses utdannelse

Prosent (N=5319)

	Prosent
Grunnskole	42
Fagbrev	4
Videregående skole	9
1-3 års yrkesutdanning	8
Mer enn 3 års yrkesutdanning	2
Vet ikke	33
Mangler opplysning	2
Sum	100

Aldersfordeling for bostedsløse samlet

(N=5319) Prosent

	Prosent
Under 20 år	4
20-24 år	14
25-29 år	17
30-34 år	19
35-39 år	15
40-44 år	10
45-49år	7
50-54 år	4
55-59 år	3
60-64 år	2
65-69 år	2
70-74 år	1
Over 75 år	1

Spørreskjema

LANDSDEKKENDE UTVALGSUNDERSØKELSE AV BOSTEDSLØSHET 1996

SE RETTLEDNING BAK

Definisjon av "bostedsløshet"

Som bostedsløs regnes i denne undersøkelsen personer som ikke disponerer egen eller leid bolig, men er henvist til tilfeldige eller midlertidige boalternativ, samt personer som ikke har noe ordnet oppholdssted for kommende natt.

Til de bostedsløse regnes således personer som bor på institusjoner, hospits el.lign. som
-ikke har noe bosted ved en eventuell utskrivelse, og
-utskrivelsen sannsynligvis vil finne sted om to måneder eller mindre.

Som bostedsløs regnes også de personer som bor *midlertidig* hos slektninger, venner eller bekjente.

Som bostedsløs regnes *ikke* den som bor i fremleid bolig eller bor varig hos pårørende eller nær slektning.

Skjemaet er fylt ut ved følgende institusjon / instans:	Utfyllesdato:
Institusjonens geografiske plassering - kommune:	Den bostedsløses bidragskommune (evt. bydel):

Kode (fylles ut av alle): Den bostedsløses initialer (første fornavn, siste etternavn):

Født: År Dag (1-31)

NB: Bare ett alternativ skal fylles ut på hvert spørsmål

1. Kjønn: Mann Kvinne

2. Fødeland/region: Norge
Nordisk
Vesteuropa/Nordamerika
Østeuropa
Annet land/region

3. Nåværende livssituasjon: Enslig
Samboende i parforhold
Samboende med slektning / foreldre
Samboende med annen
Vet ikke

4. Nåværende inntektskilde: Lønn
Studielån
Arbeidsløshetsstrygd
Sosialbidrag
Sykepenger
Pensjon
Annet skriv: _____
Vet ikke

5. Nåværende oppholdsform:

- På hybelhus, institusjonsleilighet med tilsyn, el.lign.
- På institusjon eller i fengsel
- Midlertidig opphold hos bekjente eller slektninger
- Hospits, pensjonat eller lignende tilbud
- Egen eller andres campingvogn eller -hytte
- Fra dag til dag hos bekjente eller slektninger
- Uten ordnede overnattingsmuligheter for kommende natt
- Annet, skriv: _____
- Vet ikke

6. Eventuelt rusmiddelmisbruk:

- Alkohol
- Alkohol inkl. teknisk sprit
- Narkotika
- Løsningsmiddel
- Tabletter
- Ikke misbruk
- Annet, skriv: _____
- Vet ikke

7. Hvilke av de følgende forhold gjelder etter din vurdering for den bostedsløse:

- a. Synlig psykisk sykdom som medfører behov for behandling? Ja Nei Vet ikke
- b. Kroppslig sykdom eller funksjonshemming? Ja Nei Vet ikke
- c. Har klienten omsorgsansvar for mindreårige barn? Ja Nei Vet ikke
- d. Er bostedsløshetens årsak midlertidig i påvente av ny bolig? Ja Nei Vet ikke
- e. Hvilket av disse tilbudene har klienten behov for:
 - Selvstendig bolig
 - Støttebolig
 - Institusjonsplass
 - Ingen av disse

8. Hva er klientens utdanning:

- Grunnskole
- Fagbrev
- Videregående skole
- 1-3 årig yrkesutdanning
- Mer enn 3 årig yrkesutdanning
- Vet ikke

9. Er klienten utskrevet fra institusjon siste 6 mnd.?

- Utskrevet fra fengsel
- Utskrevet fra psykiatrisk institusjon
- Utskrevet fra behandlingsinstitusjon for rusmiddelmisbruk
- Utskrevet fra sykehus, sykehjem
- Utskrevet fra annen institusjon
- Ikke utskrevet fra institusjon
- Vet ikke

RETTLEDNING FOR UTFYLLING

-Det skal fylles ut ett skjema for hver bostedsløs.

-Alle skjemaene skal fylles ut i løpet av uke 49, 1996 (02. til 06. desember).

-Det skal fylles ut skjema for alle bostedsløse som er kjent ved din institusjon/instans.

-Undersøkelsen omfatter alle bostedsløse man kjenner til på ditt tjenestested i denne perioden, også de som henvender seg til din institusjon/organisasjon.

-I følge konsesjon fra Datatilsynet og fritakelser for taushetspliktsbestemmelser (se oversendelsesbrev) *skal den bostedsløse ikke forelegges spørreskjema eller spørsmål vedrørende undersøkelsen.*

-Koden øverst på skjema må fylles ut for alle med initialer, fødselsår og fødselsdag i måneden.

Eksempel:

Initialer (første fornavn, siste etternavn) Fødselsår Fødselsdag (dag i måneden) Måned (1- 12) skal ikke oppgis.

-Definisjonen på spørreskjema angir hvem som i denne undersøkelsen skal regnes som bostedsløs. Undersøkelsen omfatter på derfor i visse tilfeller personer som ikke i andre sammenhenger er registrert i kategorien "UFB", "bostedsløs" eller "hjemløs" eller tilsvarende. Vi ber derfor om at *definisjonen* foran legges til grunn for vurderingen av hvilke personer det fylles ut skjema for.

-Det skal fylles ut ett alternativ for hvert spørsmål. Dette gjelder også i spørsmål 4 og 6 der vi ber om *viktigste* inntektskilde og evt. *dominerende type* rusmiddelmissbruk. Sett tydelig kryss.

-I spørsmål 7 a - e ber vi om *din vurdering* av forskjellige forhold ved den bostedsløses situasjon. Vi spør også om *din vurdering* av psykisk og fysisk helse. Evt. diagnose kan legges til grunn hvis denne er kjent. Hvis du ikke ser deg i stand til å vurdere dette, kryss av for "vet ikke"

-Det er av stor betydning at flest mulig av spørsmålene blir besvart. Fyll derfor ut skjema på grunnlag av saksopplysninger eller din kunnskap om den enkelte så langt det er mulig.

-Spørsmål rettes på telefon mellom kl. 12.00 og 15.00 til:

Prosjektleder Lars-Marius Ulfrstad, direkte telefon: 22 96 58 34, eller
Fagsjef Thorbjørn Hansen, direkte telefon 22 96 58 33

Spørreskjemaene skal returneres samlet senest 11. desember 1996 til:

Norges Byggforskningsinstitutt
v. BiN-96
Postboks 123 Blindern
0314 Oslo

Takk for samarbeidet!

97YJ00992

